

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

**EKONOMSKI VZROKI IN POSLEDICE NEKATERIH
SODOBNIH VOJN**

Ljubljana, november 2006

MARKO NINČEVIĆ

IZJAVA

Študent **Marko Ninčević** izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom **prof. dr. Zarjana Fabjančiča** in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis:

KAZALO VSEBINE

1. UVOD	1
2. KONCEPT OBRAMBE KOT JAVNE DOBRINE	2
2.1. EKONOMSKA KLASIFIKACIJA JAVNIH DOBRIN	2
2.2. OBRAMBA KOT JAVNA DOBRINA	4
3. TEORIJE NASTANKA VOJN	6
3.1. EKONOMSKI VZROKI VOJN.....	7
3.1.1. BOGASTVO KOT DEJAVNIK VOJN	8
3.1.2. KAKOVOST ŽIVLJENJA IN DRUŽBENA NEENAKOST KOT POVZROČITELJA VOJN ...	10
3.1.2.1. GLOBALIZACIJA IN NEENAKOST	11
3.1.3. NARAVNI RESURSI KOT POGLAVITNI RAZLOGI VOJN	14
3.1.4. VOJAŠKO-INDUSTRIJSKI KOMPLEKS IN VOJNE.....	16
3.1.5. EKONOMSKE KORISTI KOT DEJAVNIK VOJN	17
3.1.5.1. MAKROEKONOMSKI VIDIK	20
3.1.5.1.1. OBRAMBNI IZDATKI IN BREZPOSELNOST	21
3.1.5.1.2. OBRAMBNI IZDATKI IN GOSPODARSKA RAST	23
4. EKONOMSKI VZROKI NEKATERIH SODOBNIH VOJN	25
4.1. VOJNA V KOREJI (25. 6. 1950-27. 7. 1953)	26
4.2. VIETNAMSKA VOJNA (1959-1973).....	28
4.3. PANAMSKA VOJNA (20.12.1989 - 03.01.1990)	30
5. EKONOMSKE POSLEDICE VOJN	34
5.1. FINANCIRANJE VOJNE.....	36
5.2. NEGATIVNE MAKROEKONOMSKE POSLEDICE VOJNIH RAZMER	37
6. EKONOMSKE POSLEDICE NEKATERIH SODOBNIH VOJN	38
6.1. KOREJSKA VOJNA	38
6.2. VIETNAMSKA VOJNA	40
6.3. REAGANOVA ADMINISTRACIJA TER PANAMSKA IN PRVA ZALIVSKA VOJNA.....	42
7. SKLEP	45
LITERATURA	47
VIRI	48

1. UVOD

Nagle spremembe v mednarodnem okolju, ki jim je bilo človeštvo priča v zadnjem stoletju, so povzročile številne premike na političnem, kulturnem, tehnološkem in ideološkem področju. Posebej pomemben dejavnik, priča smo mu v zadnjih desetletjih, je proces globalizacije, ki izvaja velikanske pritiske na gospodarsko in politično odločanje. Intenzivna ekonomska konkurenca s prizvokom politične nestabilnosti in pomanjkanjem nekaterih ključnih surovin na planetu kot so nafta, pitna voda in hrana, pa generirajo številne konflikte, ki se rezultirajo v vojaških operacijah in vojnah.

Cilj diplomskega dela je osvetliti nekatere ključne vzroke vojn in identificirati najpomembnejše dejavnike, ki opredeljujejo velikost obrambnega sektorja neke države. Kot bomo videli v nadaljevanju, obstajajo namreč določeni empirični dokazi, ki nakazujejo, da vojne razmere in povečevanje obrambe koristita gospodarstvu. Iz tega vidika vojne niso zgolj politična stvaritev, pač pa tudi (izključno) ekonomska. Rezultati omenjenih raziskav kažejo, da so vojne sestavni del cikličnega gospodarskega gibanja in so kot take del ekonomije, saj največkrat predstavljajo izhod iz gospodarske krize oz. recesije.

Ker pa militarizem nima zgolj pozitivne strani, v drugem delu diplomskega dela predstavljam tudi nekatere nekoliko drugačne poglede na navedeno tematiko in opisujem tudi najpomembnejše ekonomske posledice vojn in militaristične miselnosti.

V diplomskem delu se osredotočam predvsem na makroekonomske vzroke in posledice vojn, kar prikazujem tako opisno kot analitično, s ciljem predstaviti bralcu tematiko čim bolj objektivno in neposredno.

Diplomsko delo je sestavljeno v petih sklopih, pri čemer je v prvem predstavljen koncept obrambe kot javne dobrine, kar pomeni, da sem raziskal dejavnike, na podlagi katerih lahko obrambo razvrstimo kot javno dobrino ter preveril objektivnost in »vzdržnost« takšne klasifikacije.

V druge delu so predstavljeni pogledi in teorije različnih avtorjev o vzrokih nastanka vojn, pri čemer sem se dotaknil tako ekonomskih kakor tudi družbeno političnih dejavnikov. Tretje poglavje, ki je nekakšno smiselno nadaljevanje drugega, predstavlja ekonomske vzroke nekaterih sodobnih vojn, in sicer korejske, vietnamske in panamske. Navedeno poglavje lahko jemljemo tudi kot kritiko največjih svetovnih diplomacij, saj v večih delih zavrača politične in varnostne argumente nekaterih vojn in v ospredje postavlja ekonomske koristi kot ključne generatorje konfliktov in vojn.

Četrto in peto poglavje predstavljata ekonomske posledice vojn z njihovo aplikacijo v sodobnem času. Ekonomski efekti vojn so predstavljeni kronološko, s poudarkom na makroekonomskih posledicah.

2. KONCEPT OBRAMBE KOT JAVNE DOBRINE¹

Fenomen javnih dobrin obstaja, odkar obstaja civilizacija, vendar je bil odnos do le-teh različen skozi zgodovino in z njo povezanim družbeno-ekonomskim razvojem. Vprašanje javnih dobrin je še posebej pomembno v državah v tranziciji, med katere spada tudi Slovenija, saj se znotraj le-teh odvija proces transformacije družbene lastnine v zasebno. Ker je ta proces velikokrat elitistično podprt, je razumevanje in ozaveščanje ljudi o konceptu javnih dobrin izjemno pomemben dejavnik.

Ker v koncept javnih dobrin spada tudi potreba po varnosti oz. obrambi, ki je tudi bit diplomskega dela, sem skušal v naslednjih nekaj odstavkih predstaviti glavne značilnosti javnih dobrin, njihovo klasifikacijo ter nasprotujoča si razmerja med njihovim etičnim in ekonomskim razumevanjem.

2.1. EKONOMSKA KLASIFIKACIJA JAVNIH DOBRIN

Ekonomija kot znanost je pričela intenzivno razvijati in sistematizirati svoja dognanja šele v drugi polovici 19. stoletja. Je mlada znanost, katere razvoj se močno navezuje in je vzporeden z razvojem trga, denarja, novih tehnologij itd. Vendar pa se bomo vsi strinjali, da so ljudje funkcionirali in živeli, še preden je obstajala ekonomija kot znanstvena kategorija. Človeške skupnosti so v tistem času koristile naravne dobrine po principih, za katere ne moremo reči, da so bili izključno ekonomski.

Največji vpliv na razvoj ekonomske znanosti in s tem tudi na pogled javnih dobrin, so imeli trije pomembni procesi, ki so javno dobrino in dobrine na sploh determinirali, kar pomeni, da so jim določili uporabno in menjalno vrednost ter tržno ceno. Ti trije procesi so bili:

- Hitra rast svetovnega prebivalstva.
- Omejenost naravnih dobrin.
- Razvojni trend ekonomskih znanosti, predvsem politične ekonomije in njihov preobrat od teorije **objektivne vrednosti** k teoriji **subjektivne vrednosti**, s čimer se generira proces ustvarjanja potreb.

Sodobna ekonomska teorija v splošnem vse dobrine deli na privatne in javne. Osnovne karakteristike privatnih dobrin so:

- njihovo uživanje uporabnika stane,
- mejni strošek produkcije teh dobrin je pozitiven,
- pri koriščenju oz. prisvajanju teh dobrin je prisotno rivalstvo med potrošniki (jaz ali ti) in proces medsebojnega izključevanja (kdor plača – ta koristi).

¹ Povzeto po E. B. Curtis, 1995 in D. C. Allen, 1988.

Za javne dobrine pa je značilna ravno nasprotna karakteristika, kar pomeni, da je njihovo uporabo nemogoče zaračunati, mejni strošek produkcije je enak nič, prav tako pa tu ne obstajata principa rivalstva in izključevanja, če pa že, sta izrazito nezaželena.

Nadalje lahko ugotovimo, da je za večino javnih dobrin značilen pojem "**res nullius**", kar pomeni, da ni nihče njihov lastnik in nihče jih tudi ne kontrolira. V kategorijo javnih dobrin se uvrščajo predvsem naravne dobrine, kot sta voda in zrak. V splošnem pa vse javne dobrine delimo na tri večje kategorije, in sicer (Stanovnik, 2004, str. 9–11):

- **globalne javne dobrine** (državne meje ene države niso ovira, da prebivalci druge države ne bi mogli koristiti določene dobrine – prej omenjeni koncept res "nullius"),
- **nacionalne javne dobrine** (nacionalna obramba, narodni parki),
- **lokalne javne dobrine** (mestne ceste, mestni parki).

Tabela 1: Klasična razdelitev dobrin v ekonomiji

Klasična razdelitev dobrin v ekonomiji		IZLOČLJIVOST POSAMEZNIKA IZ PORABE	
		DA	NE
KONKURENČNOST	DA	Privatne dobrine (npr. hrana, oblačila, igrače)	Mešane dobrine (npr. ribe v morju)
	NE	Klubske dobrine (npr. mostovi, kabelska televizija)	Javne dobrine (npr. voda, radijski valovi)

Vir: Wikipedia, 2006

Na tej točki za izhodišče postavljam trditev, da je koncept klasifikacije dobrin na privatne, javne in mešane dvomljivo postavljen. Privatna lastnina namreč ni in ne more bit odnos med stvarmi, pač pa je lahko izključno družbeni odnos oz. odnos med večimi ljudmi na osnovi določene stvari. Stvari kot take pa nikoli ne morejo imeti svojstva privatnosti ali javnosti per se! Predmet torej nikoli ne menja svoje svojine s spreminjanjem lastništva nad njim, pač pa je določena dobrina privatna le do takrat, dokler **preostanek** družbe priznava pravico lastništva njenemu lastniku.

Tako kot pri vseh vrstah dobrin se tudi pri javnih dobrinah srečujemo s procesom njihove alokacije, ki uvaja v obravnavo dve ključni ekonomski kategoriji, in sicer kategorijo **svojine** (lastništva) in kategorijo **rente** (cene). Prav ti dve kategoriji pa povzročata problem konflikta v proizvodnji in koriščenju javnih dobrin. V ekonomski literaturi (npr. Stanovnik, 2004, 2-3 poglavje) se največkrat govori o t.i. problemu "zastonjkarstva" (ang. Free-rider problem). To poenostavljeno pomeni, da v odsotnosti cene poraba javnih dobrin ni z ničemer omejena, kar povzroči neomejeno in nepregledno eksploatacijo sicer omejenih resursov. To se da v določeni meri preprečiti z ustrezno zakonodajo, sistemom dovoljenj za koriščenje, preko koncepta etične odgovornosti itd. Nikoli pa se ne bo dalo problema zastonjkarstva odpraviti v celoti, saj je v naravi "homo economicusa"², da se obnaša čim bolj najbolj racionalno, pomeni, da skuša s čim manjšimi stroški doseči večje koristi.

² Homo economicus (lat.) je racionalen človek in se ga razume kot nadaljevalni razvoj homo sapiensa.

2.2. OBRAMBA KOT JAVNA DOBRINA

Zaradi boljšega razumevanja koncepta javnih dobrin si najprej zastavimo vprašanje, ali je nacionalna obramba *čista* javna dobrina? Odgovor ni tako enostaven, kot se zdi, namreč o čisti javni dobrini lahko govorimo takrat, kadar imajo zaradi njenega obstoja koristi vsi ljudje in ne zgolj prebivalci določene države, pač pa prebivalci celotnega planeta. Ugotovili smo torej, da nacionalna obramba ni čista javna dobrina, zato si zastavimo vprašanje, ali je nacionalna obramba sploh *javna dobrina*? Tudi ta odgovor ni enostaven, dejstvo namreč je, da ni vedno nujno, da imajo vsi ljudje enake koristi od nacionalne obrambe oziroma da imajo od nje sploh kakšne koristi. Kot primer lahko predstavimo Severno Korejo, ki je izrazito militantna država in ki enormni delež svojega BDP-ja porabi za oboroževanje in obrambo, zaradi česar pa trpi povprečni državljan, ki mu ti izdatki ne prinašajo nikakršnih koristi. Še več, v devetdesetih letih je v Severni Koreji zaradi nespametne politike in naravnih nesreč od lakote umrlo več milijonov ljudi, obenem pa država svojih vojaških prioritet ni bila pripravljena spreminjati tudi za ceno človeških življenj.

Primer Severne Koreje je ekstrem, ki ga ne moremo posploševati; z njim sem želel le opozoriti, da je možno koncept obrambe razumeti na različne načine in da pogled na to tematiko ni vedno zgolj črno-bel.

Tabela 2: Vojaški izdatki nekaterih držav kot % od BDP-a

državakazalnik	BDP p.c.	delež BDP za vojaške namene
Severna Koreja	1.700 USD	est. 25 %
Kanada	31.500 USD	1,1 %
Nemčija	28.700 USD	1,5 %
Slovenija	19.600 USD	1,8 %

Vir: CIA World Factbook, 2005.

Druga značilnost nacionalne obrambe, ki ni skupna drugim javnim dobrinam, je ta, da ni možno v koncept nacionalne obrambe vključiti dodatnih potrošnikov in območij, ne da bi se pri tem (vsaj delno) povečali stroški proizvodnje. Ugotovimo, da mejni stroški vključitve dodatne osebe ali področja niso enaki nič. To lahko ponazorimo s primerom Združenih držav Amerike, ki so leta 1867 od carske Rusije odkupile zvezno državo Aljasko, kar je povzročilo dodatne stroške pri zagotavljanju obrambe večjega območja (Wikipedia, 2006).

V nasprotju z izobraževanjem in zdravstvom lahko ugotovimo, da nacionalno obrambo kot javno dobrino definira že dejstvo, da je kot taka že del koncepta države. Od antične Grčije naprej je bila sposobnost zagotavljanja lastne obrambe prva in najpomembnejša funkcija države.

Brez dvoma lahko zato rečemo, da je nacionalna obramba javna dobrina in predvsem posledica sledečih značilnosti, ki nekako odtehtajo "negativne" karakteristike, s katerimi se srečuje to področje preučevanja (Katz, Rosen, 1991, str. 660-662).

- Poraba s strani določene osebe oz. skupine oseb ne zmanjšuje razpoložljivosti te dobrine za druge.
- Koristi, ki izhajajo iz porabe te dobrine, niso odvisne od tega, koliko oseba, ki koristi to dobrino, prispeva za njeno razpoložljivost (razpoložljiva je torej za vse državljane ne glede na višino davkov, ki jih posameznik prispeva). Govorimo o konceptu **združevanja**.
- Posameznike je sicer možno izključiti iz porabe te dobrine, ni pa to ekonomsko smiselno, saj so mejni stroški zagotavljanja tega višji od nič.

Ravno te značilnosti pa povzročajo problem, ki je poznan kot problem zastojkarstva, saj posameznik lahko koristi dobrino ne glede na to, ali je prispeval k njenem zagotavljanju. Narava "homo economicusa" pa posameznika stimulira, da raje počaka, da drugi dobrino priskrbijo zanj. Zaradi zastojkarstva bi posameznik zagotavljal vedno premalo te dobrine, ki pa je za delovanje družbe izjemno pomembna. Dejansko bi posameznik to dobrino zagotavljal le toliko, dokler se mu ne izenačijo mejne koristi z mejnimi stroški. Ker pa so mejne koristi za družbo kot celoto bistveno večje od mejnih stroškov (to je zaradi dejstva, da se posameznikom ne more preprečiti koriščenja), se mora na to področje vmešati država preko davčnega sistema, ki preprečuje pojav zastojkarstva in zagotavlja pravo količino posamezne javne dobrine in s tem tudi obrambe (varnosti) za vse prebivalce.

Ta tradicionalna razlaga državne intervencije preko davčnega sistema, ki preprečuje razbohotenje problema zastojkarstva, pa ne velja vedno za področje obrambe. Država lahko preko sistema obdavčenja eliminira problem zastojkarstva, vprašanje pa je, ali ima motiv za tako početje.

Nekateri ekonomisti namreč zagovarjajo dejstvo, da demokratična vlada pod vplivom večine prav tako zagotavlja premajhno količino javnih dobrin (Stanovnik, 2004, str. 13-38)³. Razlog je v tem, da državna politika lahko vpelje davke, ki obdavčijo vse prebivalce, obenem pa zmanjša porabo pri zagotavljanju nekaterih javnih dobrin (npr. obramba) in poveča porabo za zagotavljanje določenih privatnih dobrin, ki koristijo večini prebivalcev, ne pa tudi vsem (primer so npr. razni socialni transferji, subvencije kmetom itd).

V naslednji fazi se je seveda potrebno vprašati, kakšno vrsto obdavčenja izbrati pri zagotavljanju državne obrambe? Tudi tu je potrebno izhajati iz osnovnih izhodišč teorije optimalnega obdavčenja, ki pravi, da je potrebno izbrati takšen sistem obdavčenja, ki zagotavlja kar najmanj tržnega vmešavanja, torej sistem, kjer je kar najmanj državnega vmešavanja v davkoplačevalske odločitve, ki jih opravljajo na trgu. Ali se bo posamezna država v večji meri posluževala neposrednih, posrednih ali premoženjski davkov pa je odvisno od političnih usmeritev; pomembno je, da sledi tej osnovni ekonomski logiki.

Nedvomno je nacionalna obramba pomembna dobrina, ki zagotavlja zaščito pred agresorjem, ki bodisi namerava zapleniti oz. uničiti domačo lastnino, ščiti osebne svoboščine in politično ureditev države. Vendar pa je na drugi strani tudi prisotno dejstvo, da nacionalno obrambo

³ Beri tudi Stiglitz, 1988, poglavje 5, 6, 7.

posamezne osebe potrebujejo bolj kot druge (npr. osebe, ki živijo ob mejah z drugimi državami), zato je odprava "free-riderstva" bistvenega pomena.

V nadaljevanju bomo spoznali tudi, da lahko v določenih primerih obramba, preko povečevanja vojaških izdatkov, celo koristi ljudem, saj v gospodarskih depresijah pomaga poživiti gospodarstvo, kar prinese doprinos vsem državljanom določene države.

3. TEORIJE NASTANKA VOJN

V zadnjem času se v literaturi srečujemo s številnimi teorijami, ki poskušajo obrazložiti vzroke vojn. Vsaka od teh teorij ima določeno veljavo, vendar pa nobena izmed teh ni povsem prepričljiva. Ena izmed najbolj pogostih teorij išče vzroke vojn v sami naravi človeka, ki je nagnjen k nasilju in ima prirojeno željo po prevladi. Vendar takšen poenostavljen pogled na človeško naravo ni zadosten, saj posamezniki sami ne morejo zanetiti vojne, to lahko storijo le družbene skupine med sabo, na katere pa lahko imajo posamezniki vpliv. Ker je torej vojna socialno dejanje, je potrebno vzroke zanjo iskati v naravi družbenih skupin. Družbene skupine, ne glede na to, ali gre za plemena ali pa celotne nacije, imajo vedno določene centre moči. Takšni centri se ponavadi imenujejo vlade,⁴ njihov cilj pa je združevati posameznike (kljub različnosti) v čim bolj homogene skupine. Take skupine imajo vedno določene potrebe, ki se na najosnovnejši ravni predstavljajo kot potrebe po zadostni hrani, obleki, življenjskem prostoru itd. V primeru, da te osnovne potrebe niso zadovoljene, se pri posameznikih in skupinah sproži nezadovoljstvo in težnje po iskanju poti za zadovoljitev osnovnih potreb. Takšna pot je lahko miroljubne narave, ali pa, kot se je že neštetokrat skozi zgodovino pokazalo, nasilne – v obliki vojn.

Ker so politične odločitve nekako najbolj očitni dejavnik vojn, se lahko zlahka spregledajo globlji in pomembnejši vzroki. Ravno na tej točki se je uveljavila teorija ekonomskih vzrokov vojne, ki pravi, da je povod vojn ekonomsko tekmovanje v kaotičnem in konkurenčnem mednarodnem sistemu (D. Kagan, 1997, str. 415). Iz tega izhaja, da so vojne posledica želje po prisvajanju bogastva, novih trgov in naravnih virov. Ekonomska teorija vzrokov vojne je bližje "levo" usmerjenim posameznikom, ki zagovarjajo stališče, da vojna služi interesom bogatih, odvija pa se na "hrbtu" revnih. Po tej teoriji so moderne tehnološko podprte vojne naraven in neizogiben dejavnik znanstvenega in tehnološkega napredka.

Če povzamemo, lahko torej rečemo, da se temeljni vzroki vojn lahko združijo v tri sfere, in sicer (Nikitin, 2000, str.3-4):

- **materialni svet** – govorimo predvsem o vojnah za resurse, ki so lahko *naravni* (ozemlje, voda, nafta), *industrijski* (industrijska infrastruktura, mesta, finančni resursi), *post-industrijski resursi* (informacije, napredne tehnologije itd.);

⁴ Vlada je družbeno telo, ki skrbi za izvajanje zakonov znotraj civilnega, ekonomskega in religioznega sveta ter je pristojna za usmerjanje in odločanje glede prihodnjega razvoja države. Je nosilka izvršilne veje oblasti. Vlada in ministri so v okviru svojih pristojnosti samostojni in odgovorni državnemu zboru.

- **socialni svet** – gre predvsem za vojne, katerih cilj je pridobiti večjo moč v odnosu do *notranje politike* (redistribucija moči med skupinami, demokratizacija itd.), *mednarodne politike* (ozemlja, dostop do energetskega virov itd.) in *etnična razmerja* (stopnja avtonomije, politična zastopanost manjšin itd);
- **kulturno-spiritualni svet** – vzroke vojn je iskati v različnosti kultur in religij.

Seveda pa se v realnosti največkrat srečamo s kombinacijo različnih vzrokov. Tako je npr. borba za naravne in ekonomske resurse največkrat prepletena s političnimi spori in ideološkimi razlikami. Pri tem pa se ideološko-kulturni vzroki največkrat pojavljajo na površju in so spodbujeni z globlje zakoreninjenimi politično-ekonomskimi vzroki (Nikitin, 2000, str.5).

3.1. EKONOMSKI VZROKI VOJN

“Our generation has had no Great Depression, no Great War. Our war is spiritual. Our depression is our lives” (Tyler Durden, from movie Fight Club, 1999).

Po koncu druge svetovne vojne se je svet srečal s porastom števila oboroženih konfliktov. Konflikti, ki smo jim danes priča, imajo značilnosti mednarodnih in civilnih vojn, ali pa celo njunih medsebojnih kombinacij, kar je značilno npr. za Irak. Takšne razmere so nedvomno posledica rasti blaginje, pospešenega procesa globalizacije in rastoče neenakosti v svetu. Svet je s tem vedno bolj razdvojen na bogate in revne države ter na bogate in revne skupine znotraj posameznih držav. Številne raziskave, opravljene na tem področju, skušajo razložiti vzroke nasilja in vojn. Usmerjene so v preučevanje koristi, ki jih vojne prinašajo določeni skupini subjektov in na analiziranje narodno-gospodarskih učinkov vojn. Pri tem se dandanes velikokrat zavrača tradicionalni pogled, po katerem vojna ovira ekonomsko aktivnost, pač pa se na vojno gleda kot na metodo za reševanje kratkoročnih (ali dolgoročnih v primeru pomanjkanja naravnih resursov) narodno- gospodarskih neravnovesij.

Pri analiziranju vzrokov vojn sta se v ekonomski literaturi razvila dva ločena pogleda (D. Kagan 1997, str.300-350):

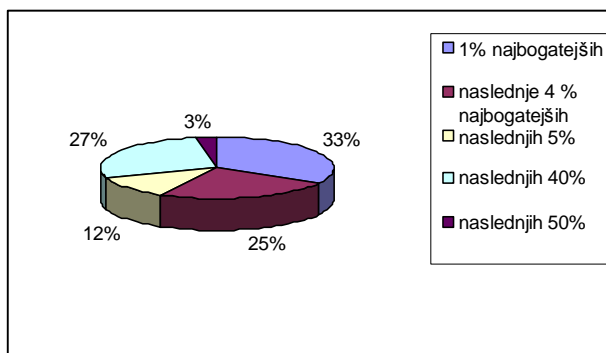
- **marksistični**,⁵ ki pravi, da je kapitalistični (izkoriščevalni) ekonomski sistem glavni povzročitelj konfliktov in vojn. Razlog je v tem, da povzročata borbo med ljudmi za sicer omejene naravne resurse.
- **Kapitalistični**, ki pravi, da je potrebno povzročitelje vojn iskati drugje; konkurenca in svobodna trgovina naj bi bili garanciji za mir, saj povzročata globalno ravnotežje. Tako sta npr. A. Smith in J. S. Mill dokazovala, da prosta konkurenca v domačem gospodarstvu stimulira proizvodnjo in distribucijo proizvodov, prosta trgovina pa globalno povzroči takšno razporejanje delovne sile, da se maksimizira proizvodnja v vseh državah. Po njihovem mnenju so gospodarski razlogi zgolj indirektni povod vojn, katere povzročitelji naj bi bile predvsem politične ambicije in sovraštvo, ki izhaja iz ideoloških nesoglasij.

⁵ Začetnik te veje ekonomsko-socialne znanosti je bil Nemeč Karl H. Marx (1818–1883).

Če danes pogledamo na to tematiko, ugotovimo, da so se motili tako prvi kot drugi. Kapitalistično razmišljanje, da bo globalizacija povzročila ekonomsko ekspanzijo, ki bo prinesla blagostanje *vsem* ne drži v celoti, saj s seboj prinaša hitro uničevanje okolja, neenakomerno razporejanje bogastva, naraščajočo revščino v določenih delih sveta in podobno. Marksisti pa so zaradi pretirane samozavesti v svoj politični sistem podcenili ideološke vzroke vojn in tudi koristi, ki jih ima kapitalistična ureditev. Dejstvo namreč je, da se je s spremenjeno ekonomsko usmeritvijo nekaterih držav (npr. Indije, Kitajske) izboljšal življenjski standard okoli trem milijardam ljudem predvsem v Aziji in Južni Ameriki.

Če si kot primer pogledamo Združene države Amerike z dolgo zgodovino demokracije in kapitalistične ureditve, ugotovimo, da je bogastvo med državljani izrazito neenakomerno porazdeljeno, tako npr. en odstotek populacije z najvišjimi dohodki (bogastvom) predstavlja kar 32,7 odstotkov vsega bogastva, zgornjih 10 pa kar 70 odstotkov vsega bogastva. Zrcalna slika pa pokaže, da 50 odstotkov najrevnejših prebivalcev ZDA razpolaga samo z 2,8 odstotka vsega dohodka. Nadalje lahko povemo, da vsak četrti Američan živi v revščini in da ima Amerika, kljub dejstvu, da premore najmočnejše gospodarstvo sveta, kar dva milijona brezdomcev.

Slika 1: Porazdelitev bogastva V ZDA

Vir: US Wealth inequality Report, 2001, str. 27

3.1.1. BOGASTVO KOT DEJAVNIK VOJN

Ekonomisti se že dolgo ne morejo zediniti glede vprašanja, ali večje bogastvo stimulira ali zavira nastanek vojn. Nekateri raziskovalci navajajo, da je prav večje bogastvo tisto, ki ljudi vodi v vojno. Argument k temu je, da če se gospodarska rast države rezultira v porastu vrednosti sredstev, ki so na razpolago, se povečajo tudi apetiti po tem, da bi ta sredstva kontrolirali. Poleg tega pa bi lahko ekonomski razvoj povzročil spremembe v zavesti in obnašanju ljudi, kar bi pripeljalo do sprememb na političnem področju, ki pa niso vsem ljube. Nekateri tudi navajajo tudi, da naj bi s tem, ko države postajajo vse bogatejše in industrijsko razvite, iskale konflikte v državah tretjega sveta z namenom pridobivanja redkih virov (plin, nafta, rudnine), ki jih razvita gospodarstva potrebujejo za pokrivanje vse večjih energetskih potreb in za zagotavljanje finančne in gospodarske stabilnosti. Pomanjkanje nekaterih naravnih virov povzroča vse večjo potrebo po tem, da bi bogate države imele čim večji neposredni vpliv nad temi viri in s tem tudi nad državo, ki je naravna lastnica teh virov. V zadnjem času so se v povezavi s

slednjim vzrokom razplamtele številne državljanske in meddržavne vojne npr. vojna v Iraku, državljanska vojna v Nigeriji in Sudanu.

Na drugi strani pa zagovorniki negativne korelacije med višino bogastva in obsegom vojn zagovarjajo stališče, da so bogatejše države bolj sposobne zaščititi svoje premoženje pred drugimi državami in skupinami znotraj države, kar naj bi preostalo odvrčalo od oboroženih konfliktov. Poleg tega pa je verjetnost vojne med bogatimi državami bistveno nižja zaradi dejstva, da so gospodarstva teh držav s procesom globalizacije postala močno soodvisna, kar se kaže v enormnih količinah medsebojne trgovinske menjave. Vojna med temi državami bi namreč povzročila močno svetovno recesijo, ki bi imela za posledico globoko gospodarsko nazadovanje. V Tabeli tudi prikazujemo delež gospodarsko najpomembnejših držav v svetovnem uvozu in izvozu. Navedene države skupaj predstavljajo kar 40,4 odstotkov vsega uvoza in 44,5 odstotkov vsega izvoza. Tabela je tudi jasen dokaz, kako tesno povezana so največja svetovna gospodarstva med seboj.

Tabela 3: Delež posameznih držav v svetovnem izvozu in uvozu (v 000 \$)

Država	Izvoz	% v svetovnem izvozu	Uvoz	% v svetovnem uvozu
<i>Nemčija</i>	893,300,000	10.13	716,700,000	8.19
<i>Francija</i>	419,000,000	4.75	419,700,000	4.79
<i>Italija</i>	336,000,000	3.81	329,300,000	3.76
<i>Kitajska</i>	583,100,000	6.61	552,400,000	6.31
<i>Japonska</i>	538,800,000	6.11	401,800,000	4.59
<i>ZDA</i>	795,000,000	9.01	1,476,000,000	16.86

Vir: CIA World Factbook, 2005.

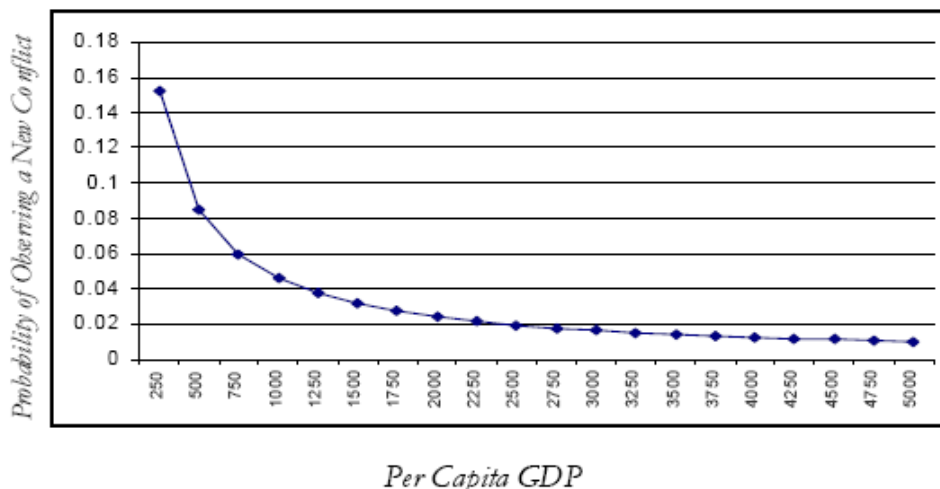
Na tem področju sta Collier in Hoeffler⁶ razvila model (glej graf 2), ki predvideva verjetnost državljanske vojne v odvisnosti od BDP-a. Ekonometrični model je pokazal, da verjetnost državljanskih vojn bistveno vpada z rastjo BDP-a p.c. Na osnovi grafa lahko nedvomno ugotovimo, da je v interesu bogatih držav, da stimulirajo ekonomsko aktivnost revnejših držav in se na ta način izognejo negativnim povratnim vplivom, ki bi jih vojne imele na njihova lastna gospodarstva preko t.i. spill-over efekta. Tako je npr. iz grafa razvidno, da se verjetnost vojaškega spopada z rastjo BDP-a vztrajno niža in približuje abscisni osi.

Seveda pa se ob tem zastavlja vprašanje, zakaj smo bili v zadnjem času priča porastu oboroženih konfliktov, čeprav smo bili obenem priča relativno visoki rasti svetovnega gospodarstva in pa tudi hitri rasti nekaterih najbolj revnih držav. Odgovor zagotovo ni enostaven, vendar pa gre vzroke iskati v dejstvu, da razvitost gospodarstva ni edini dejavnik pojava vojn, pač pa je potrebno upoštevati tudi druge, kot so npr. hitra rast prebivalstva, etnični in verski spopadi ter družbena neenakost. Ti dejavniki lahko nedvomno odtehtajo pozitivne učinke ekonomske rasti, ki jih ima ta na korelacijo z verjetnostjo pojava vojne. Odražajo se namreč v pojavu odpornišva in terorističnih skupin širom sveta, ki se na sebi svoj način borijo proti razslojevanju in družbeni neenakosti ter ob tem ustvarjajo negotovost in podpihujejo sovraštvo med ljudmi, kar se lahko odrazi v oboroženih konfliktih. Idealen primer navedenega odpornišva je teroristična skupina Al

⁶ Glej M. Humphreys (Harvard University), 2003.

Kaida, ki s pomočjo ideološko usmerjenega boja neti konflikte po svetu in je bila v zadnjih desetih letih vsaj posredno odgovorna za nastanek večjih vojnih žarišč po svetu.

Slika 2: Verjetnost nastanka vojaškega konflikta v odvisnosti od rasti BDP-a p.c.⁷

Vir: Economics of Civil War, Crime and Violence – World Bank Report, 2003

3.1.2. KAKOVOST ŽIVLJENJA IN DRUŽBENA NEENAKOST KOT POVZROČITELJA VOJN

Analiziranje uspešnosti gospodarstva velikokrat preveliko pozornost posveča nekaterim kazalnikom, ki v določenih primerih nimajo neposredne povezave s kakovostjo življenja v nekem gospodarstvu oz. državi. Pri analiziranju kakovosti življenja je potrebno zajeti širšo množico dejavnikov, ki obsegajo tako vprašanja gospodarske rasti, socialne integracije in vrednostnega sistema (kulture).

Gospodarska rast je sicer nujno potrebna za človekov razvoj, saj ga lahko rešuje materialne revščine in drugih deprivacij. Toda ekonomska rast sama po sebi še ni dovolj; njeni rezultati morajo biti usmerjeni k izboljševanju blaginje prebivalcev in ne le k dobičku lastnikov. Ne sme iti na račun uničevanja okolja in medsebojnih odnosov med ljudmi. Gospodarska rast se mora odražati v zmanjševanju brezposelnosti, boljši izobrazbi, boljšem zdravstvenem stanju ipd.

Ko govorimo o socialni integraciji, mislimo na proces, ki zagotavlja uravnovešeno porazdelitev dohodka med prebivalstvom – govorimo o družbeno sprejemljivi dohodkovni neenakosti. Relativni dohodek posameznika je namreč tudi mera njegove povezanosti z družbo.

Nenazadnje pa je pomemben tudi vrednostni sistem, ki zajema celoten sklop političnih, gospodarskih, družbenih in kulturnih vrednot ter prepričanij. Gre za prevladujoči sistem vrednot, ki predpostavlja duh sodelovanja in delitve. Za razvoj neke družbe je ključnega pomena njen odnos do neznanega (Wilkinson, poglavje 3, 1997).

⁷ Ekonometrična analiza je bila zasnovana na primeru vojne zgodovine ZDA (od 17. stol. dalje), zato obsega za današnji čas nerelevantne vrednosti BDP-a p.c.

3.1.2.1. GLOBALIZACIJA IN NEENAKOST

Ko se sprašujemo o vzrokih vojn, nikakor ne moremo mimo koncepta globalizacije, ki vedno bolj spreminja socialna in ekonomska razmerja med ljudmi in državami tega planeta. Dejstvo namreč je, da globalizacija kot taka vidi le dve skupini subjektov, tj. zmagovalce in poražence. V globalni bitki lahko postaneš zmagovalec le na račun nekoga drugega, kar vedno bolj sproža upore in konflikte na različnih koncih sveta in kar je povzročilo pojav t.i. "antiamerikanizma". Oziroma kot pravi Jančar:

“Antiamerikanizem kot tak ni nov pojem, saj je latentno navzoč v družbah tretjega sveta, ki vedno bolj zaostajajo za tehnološkim stampedom, kakršnega diktirajo najrazvitejša gospodarstva, predvsem Združene države Amerike; doma je v levičarskih gibanjih Zahodne Evrope, pozna ga frustrirani postkomunistični del kontinenta, protiglobalizacijska gibanja vidijo v Ameriki z njeno tehnološko prevlado, koncentracijo kapitala, profilersko trgovino in vojaško močjo središče in gibalno nevidnega in nevarnega nekolonialnega reda” (Jančar, 2001, str. 3).

S procesom globalizacije izginjajo meje, zmanjšuje se prostor in skrajšuje čas komuniciranja. Globalizacija ni zgolj pretok denarja, je povezanost in soodvisnost svetovnega prebivalstva ne le na ravni ekonomije pač pa tudi na ravni kulture, tehnologije in upravljanja. Produkt globalizacije so številne multinacionalke, ki imajo večjo ekonomsko moč kot večina držav. Globalizacija nudi izjemne možnosti za človekov napredek, a je za to potrebno dobro upravljanje. Širitev trgovine, hiter razvoj tehnologij ipd. sta lahko zelo dobri gorivi ekonomske rasti in človekovega napredka, a kaj, ko proces globalizacije prehitava proces upravljanja, ki ga razumemo kot proces odpravljanja negativnih posledic globalizacije. Konkurenčni trg je mogoče garancija za učinkovitost, ne pa tudi za enakopravnost. Nekaterih dobrin, ki so esencialne za človekov razvoj (zdravstvena nega, socialno varstvo, primarno šolstvo), ne more uravnati trg, pač pa le država. Če začne trg narekovati cilje in sredstva socialni politiki, se rezultati globalizacije razdeljujejo nepravilno – bogastvo in moč se koncentrirata v izbrani skupini držav in marginalizirata večino svetovnega prebivalstva. (Poročilo o človekovem razvoju 2001, str.19)

Globalno gledano pa lahko navedemo kar nekaj podatkov, ki odražajo izrazito neenakomerno razdelitev svetovnega dohodka in bogastva⁸.

- Nekaj več kot 40 odstotkov svetovnega prebivalstva živi z dohodkom, ki znaša pod 1000 USD na leto, kar 75 odstotkov prebivalstva pa živi z dohodkom, ki znaša manj kot svetovno letno povprečje, to pa je 3.526 USD (merjeno po pariteti kupne moči).
- Pod mejo, ki jo zahodne države označujejo za mejo revščine, živi 77,3 odstotka svetovnega prebivalstva (4,16 mrd ljudi).
- 250 milijonov ljudi, ki živijo pod pragom revščine, prebiva v najbolj bogatih državah sveta.
- 5 odstotkov najbogatejših Južnoafričanov spada med en odstotek najbogatejših ljudi sveta.

⁸ Povzeto po World Bank Report 2003, OECD, IMF World Economic Outlook 2005.

- Leta 2003 je bilo bogastvo treh najbogatejših ljudi sveta večje od bruto nacionalnega produkta 48 najmanj razvitih držav, ki predstavljajo 600 milijonov prebivalcev. Bogastvo 225 najbogatejših pa je bilo enako dohodkom 2,7 mrd ljudi.
- Izračuni so pokazali, da bi svet za zagotovitev osnovne izobrazbe, osnovnega zdravstvenega varstva, osnovne prehrane in vode potreboval okoli 40 milijard \$ na leto, kar pa predstavlja le okoli 4 odstotke premoženja najbogatejših 225 ljudi na svetu.
- Razlika med dohodkom najbogatejših in najrevnejših držav se hitro povečuje, tako je bila ta leta 1960 večja za 37-krat, 1992 za 62-krat, danes pa za 74-krat.

Tabela 4: Svetovne prioritete (letna potrošnja v milijardah \$)

Osnovna izobrazba za vse	6
Kozmetika v ZDA	8
Voda in osnovna higiena	9
Sladoled v Evropi	11
Reproduktivno zdravje za vse ženske	12
Parfumi v ZDA in Evropi	12
Osnovno zdravstvo in prehrana	13
Hrana za pse in mačke v ZDA in Evropi	17
Cigarete v Evropi	50
Alkoholne pijače v Evropi	105
Droge v svetu	400
Potrošnja za vojsko v svetu	780

Vir: Poročilo o človeškem razvoju – Slovenija, 2001, str. 18

Seveda pa je potrebno na vsako zgodbo gledati iz dveh zornih kotov. Tudi globalizacija ima svoje prednosti; dejstvo je, da revščina nikoli doslej v zgodovini ni bila nižja, kot je danes. Tako je npr. hiter gospodarski napredek Kitajske v letih od 1991 do 2000 zmanjšal ekstremno revščino iz 29,6 na 14,6 odstotka (World Bank Report, 2003). Situacija je razvidna v sliki 3, ki prikazuje gibanje Ginijevega koeficienta koncentracije kot najrelevantnejšega kazalca dohodkovne neenakosti. To gre nedvomno pripisati globalizaciji, ki je preko tržnega liberalizma in svobodne konkurence spodbudila razvoj podjetniškega duha ter inovativni in hitri razvoj tehnologije. Ugotovimo lahko, da je globalizacija tako ekonomski, kulturni, politični kot institucionalni proces in da kot taka ni ne dobra ne slaba, pač pa je njen karakter odvisen izključno od človeka. Globalizacija je namreč izrazito ambivalentna: sočasno je s širjenjem svobode, demokracije in razvoja v svetu okrepila procese prevlade, hierarhije in avtoritarizma, kar vpliva na zavest ljudi in jim pušča dojemanje manjvrednosti. Ravno občutek manjvrednosti in prikrajšanosti pa je skupaj z nekaterimi drugimi političnimi in naravnimi dejavniki (npr. omejenost naravnih virov) poglavitni razlog globalnih napetosti in konfliktov, ki se odražajo v povečani teroristični aktivnosti in vojnah.

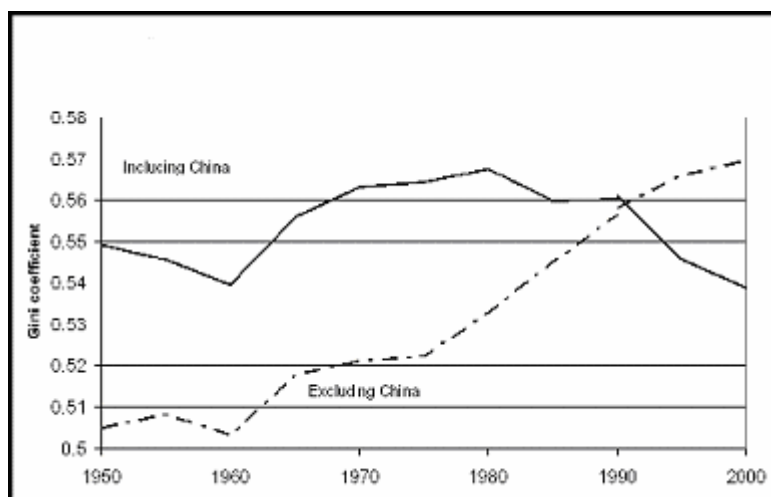
Zaradi navedenih pomanjkljivosti globalizacije se bo moral uveljaviti nov koncept globalizacije – globalizacije z *etiko* (manj kršitev človekovih pravic), *enakostjo* (manj razlik znotraj in med narodi), *vklučenostjo* (manj marginalizacije ljudi in narodov), *varnostjo* in *trajnostnim razvojem* (manj revščine). Lahko torej rečemo, da morajo od globalizacije imeti koristi vsi in ne le manjši del sveta. Najbolj revnim državam sveta bi lahko pomagali na več načinov, sam vidim možnost predvsem preko:

- ustrezne zamenjave za IMF⁹, ker so trenutno bogate države v okviru IMF-a v privilegiranem položaju, vsaj kar se tiče njegovega delovanja in odločanja o najpomembnejših zadevah. Poleg tega pa ponavadi IMF ob pomoči postavlja politično-ekonomske zahteve, ki jih veliko držav ne more izpolniti.
- Svetovna banka bi se morala še bolj posvečati zagotavljanju pomoči državam v razvoju.
- Pridobivanja dodatnih finančnih sredstev za odpravljanje revščine in zagotavljanje osnovne izobrazbe vsem ljudem.

Potrebna finančna sredstva bi lahko najbolj bogate države pridobile na različne načine. Npr. uvedba 0,1 odstotka davka na mednarodne finančne transakcije bi zagotavljala okoli 400 milijard dolarjev letno, znižanje obrambnih izdatkov za 50 odstotkov bi zagotovilo dodatnih 400 milijard dolarjev, odpis dolgov najrevnejšim državam pa ponovno dodatnih 300 milijard dolarjev.

Dokler globalizacija ne bo zadostila pogojem etičnosti, vključenosti, enakosti in trajnega razvoja se bo svet srečeval s problemom terorizma, množičnega (ilegalnega) preseljevanja, vojnami, uničevanjem okolja in z etničnim nasiljem.

Slika 3: Svetovno gibanje Ginijevega koeficienta koncentracije¹⁰ v obdobju od 1960 do 2000.

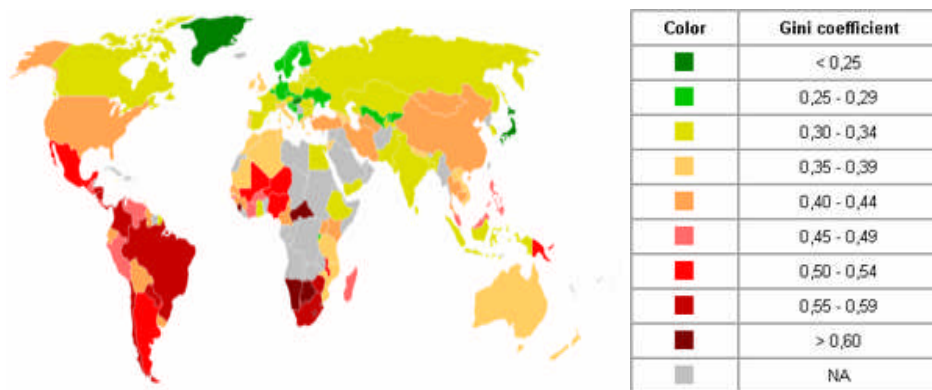

Vir: World Bank Report 2003

⁹ IMF (ang. International Monetary Fund, slo Mednarodni denarni sklad) je mednarodna institucija, ki je bila ustanovljena leta 1945 s ciljem finančno pomagati prizadetim državam v II. svetovni vojni. Danes pa nudi pomoč predvsem državam s plačilno-bilančnim neravnovesjem. Številnim državam nudi svetovalne storitve.

¹⁰ Ginijev koeficient koncentracije je skalarna mera, ki izraža dohodkovno neenakost. Statistično je enak dvakratniku ploščine med krivuljo popolne enakosti in Lorenzovo krivuljo. Zavzema lahko vrednosti med 0 in 1. Če ima vrednost nič, govorimo o popolni dohodkovni enakosti, pri vrednosti 1 pa ima en sam državljan v rokah celotno bogastvo (Stanovnik, 2004, str. 231-232).

Slika 4: Dohodkovna neenakost po svetu (glede na Ginijev koeficient koncentracije)

Vir: Wikipedia, 2006

3.1.3. NARAVNI RESURSI KOT POGlavITNI RAZLOGI VOJN

Naravni resursi so se skozi zgodovino velikokrat pojavljali kot poglavitni dejavniki državljskih in meddržavnih vojn. Pri analiziranju teh pojavov se je pokazala močna korelacija med željo po razpolaganju z naravnimi resursi in oboroženimi konflikti. Omenjena situacija je razvidna tudi sedaj, saj v času pisanja te diplomske naloge na različnih koncih sveta potekajo številni konflikti s ciljem nadzirati naravna bogastva določene države ali regije.

Omeniti velja, da je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da imajo različni naravni resursi različno korelacijsko povezanost s konfliktnimi stanji. Tako npr. razpolaganje s teritorijem iz ekonomskega vidika ni tako pomembno, saj je v današnjem industrializiranem in globaliziranem svetu, ki temelji na predvsem na "know-how-u" relativno enostavno premikati proizvodnjo v druge države, če imajo kolikor toliko urejen politični sistem in ustrezno usposobljeno delovno silo. Na drugi strani pa imajo nekateri drugi naravni resursi nizko alokacijsko sposobnost in jih je težje premikati (npr. nafta, žlahtne kovine), s tem pa je želja po njihovem nadziranju višja, saj prinašajo ekonomske in druge geopolitične koristi. Tako smo priča boju za razpolaganje z naftnimi polji v Iraku, Nigeriji, Sudanu, boju za nadzor nad rudniki diamantov v Sierra Leonu in Centralni afriški republiki. Kot vidimo, gre tu predvsem za države tretjega sveta, za katere je značilno, da jim eksploatacija in trgovanje z naravnimi resursi prispeva več kot $\frac{3}{4}$ BDP-a. Sredstva, ki jih te države pridobijo s takim trgovanjem, pa se ne namenjujejo družbeno koristnim stvarim, kot je izobraževanje, raziskave in razvoj, socialna varnost itd., pač pa se porabljuje za nadaljnje nakupe orožja, kar povzroča nekakšen začarani krog vojn in nestabilnosti.

Da bi razumeli vzročno povezavo med naravnimi bogastvi in vojno, ni dovolj gledati na pohlep kot edini dejavnik, ki generira vojno, pač pa je potrebno gledati širše. Raziskovalec harvardske univerze M. Humphreys povzame šest glavnih dejavnikov državljske vojne, ki imajo svoj povod v naravnih resursih (Humphreys, 2003, str. 4).

- Naravni resursi predstavljajo način financiranja upornišva (oz. vojn), ki je bilo začeto iz drugih razlogov – s tem pa povečujejo verjetnost uspeha.
- Če so naravni resursi skoncentrirani v le določeni regiji države, to ob neenakomerni porazdelitvi bogastva sproža težnje po odcepitvi in samoodločbi.

- Države, ki svoj proračun polnijo pretežno iz prodaje naravnih virov in ne obdavčenja, za svoje preživetje ne potrebujejo tako močnih državnih institucij¹¹. Oslabljenе državne institucije pa ne zagotavljajo notranjega reda, povzročajo trenja in so velikokrat povod konfliktov.
- Države, katerih ekonomija je v večji meri odvisna od izvoza naravnih virov, so zelo občutljive na gospodarska gibanja in s tem povezano tržno ceno surovin. V primeru recesije in nizkih cen surovin (še posebej takrat, kadar država izvažata majhno število surovin) največkrat pride do socialnih stisk v državi, ki lahko potencialno generirajo konflikte.
- Naravni viri in bogastvo, ki jih le-ti lahko prinašajo s sabo, povzročajo pohlep tudi pri drugih državah, ki se jih želijo polastiti.
- Zvišanje cen naravnih virov na svetovnem trgu lahko povzroči recesijo industrijskega sektorja v državi izvoznici, saj se več pozornosti posveča izvozu naravnih virov. Ker pa so spremembe cen naravnih virov večinoma kratkoročnega značaja in ker je količina naravnih virov v svetu omejena, lahko takšna situacija dolgoročno precej negativno vpliva na socialno-ekonomski položaj ljudi in s tem na konflikte. V času, ko se preveč pozornosti posveča izvozu naravnih virov, industrijsko-tehnološki sektor "zaspi", kar pa pomeni, da izgubi svojo konkurenčno prednost z drugimi državami. Zato bi ob morebitnem prihodnjem padcu cen naravnih virov, ali še huje ob pomanjkanju le-teh, tako gospodarstvo utrpelo veliko škodo (pojav je v angleški literaturi poznan tudi kot "Dutch Disease"¹²). Slabši socialni položaj državljanov bi potencialno lahko privedel do notranjih konfliktov in celo državljanske vojne.

Kot vidimo, obstajajo številne razlage, ki opredeljujejo povezavo med pomenom naravnih virov in konflikti, ki se odražajo preko državljanske ali meddržavne vojne. Da bi denimo preprečili nastanek konfliktov znotraj države, je pomembno zagotoviti in spodbujati ekonomsko politiko, ki temelji na izvozni diverzifikaciji, zagotoviti sodelovanje med korporacijami in državnimi institucijami ter nenazadnje poskrbeti za ustrezno fiskalno politiko in cenovno stabilnost.

Ob tem moramo izpostaviti še rezultate raziskav (glej Humphreys, 2003, str.6), ki so pokazale, da na vojne razmere in intenziteto konfliktov vplivata tudi vrsta naravnih bogastev kakor tudi narava političnega sistema države. Tako so npr. dolgoletne raziskave pokazale, da:

- bolj kot so naravna bogastva oddaljena od centrov moči v državi, večja je nevarnost spopadov in vojn;
- v primeru, da gre za legalna naravna bogastva (oz. bogastva, katerih trgovanje je bolj regulirano – npr. nafta) obstaja večja verjetnost meddržavnih konfliktov, v primeru ilegalnih naravnih bogastev (ali bogastev, kjer je trgovanje manj pregledno – npr. diamanti) pa obstaja večja verjetnost uporniških konfliktov in s tem državljanske vojne;

¹¹ Če so npr. najpomembnejši proračunski viri države davki, takšna država potrebuje močne državne institucije in urejen pravni sistem, če želi davke izterjati ter če želi preprečiti davčne utaje in zastonjkarstvo.

¹² Ekonomski model pod tem imenom sta zasnovala ekonomista W. M. Corden in J. P. Neary 1982 na modelu Nizozemske, potem ko je le-ta leta 1960 na svojem ozemlju odkrila zemeljski plin.

- nenazadnje pa na verjetnost in intenziteto konfliktov vpliva tudi sposobnost države, kako upravljati in zaščititi resurse. Bolj ko je država sposobna zaščititi svoje naravne resurse, manj verjetni so spopadi z drugimi državami.

3.1.4. VOJAŠKO-INDUSTRIJSKI KOMPLEKS IN VOJNE

Vojaško-industrijski kompleks lahko opredelimo kot povezovanje vojaške organizacije države s tistim delom gospodarstva, ki deluje za vojaško obrambne namene oz. je z njim povezan preko lobistov (Grizold, 1990, str. 150).

Kljub dejstvu da se je hladna vojna končala, svet še vedno posredno ali neposredno porabi več kot 1000 milijard USD za oboroževanje. S tem vojaško-industrijski kompleks postaja nekakšno okostje vojne, orožje njegove mišice, denar pa njegova kri. Ko se sprašujemo o vzrokih vojne, si moramo zastaviti vprašanje, staro kot vojna sama, in sicer: "V čigavem interesu?" Pri tem je potrebno iskati potencialne koristnike, ki so lahko bodisi posamezniki, politične stranke, etnične skupine in podobne subskupine, ki v vojnih razmerah vidijo priložnost za pridobivanje moči, denarja, resursov ali vpliva (Nikitin, 2000, str.11).

Pomen vojaško industrijskega kompleksa v gospodarstvu gre iskati predvsem preko dejstva, da (Grizold, 1990 str. 98):

- so nekatere države (npr. ZDA) ekonomsko zelo razvite, obenem pa imajo velik sektor gospodarstva, ki je usmerjen za vojaško-obrambne namene. Stranski proizvod tega razvoja je nastanek različnih družbenih skupin, organizacij in institucij, katerih delni skupni interesi so tesno povezani z vojaškimi izdatki zvezne vlade.
- Najmočnejši interesi v gospodarstvu so odločilno povezani z visokimi stopnjami vojaških izdatkov in z delovanjem gospodarstva za vojaške namene. Ta del gospodarstva lahko namreč vključuje največje industrijske korporacije.
- Čeprav so vojaški izdatki lahko v dodatni meri kratkoročno ugodni za podjetništvo (investicije, proizvodnjo idr.), pa to ne velja za daljši rok.
- Interesi VIK-a temeljijo na predpostavki nenehnega zunanjšega ogrožanja, ki omogoča favoriziranje vojaških izdatkov.

Omenjene družbene skupine in organizacije¹³, katerih skupni interesi so tesno povezani z vojaškimi izdatki zvezne vlade, imajo lahko preko svojih vplivnih lobijev tudi močan vpliv na vladno in s tem tudi državno politiko, nemalokrat pa tudi na odločitve o vojnem posredovanju. Vsako vojno posredovanje povečuje povpraševanje države po vojaški opremi, kar dotičnim lobijem preko svojih gospodarskih povezav prinaša visoke zasluge.

Pri analiziranju korelacijske povezanosti med vojaško-industrijskim kompleksom in verjetnosti vojne se je v obramboslovni literaturi začel omenjati t.i. **Checkov zakon**¹⁴, ki pravi, da kopičenje

¹³ V Ameriki je primer take organizacije NRA (National Rifle Association), ki ima močne politične in gospodarske vezi in lahko preko svojih lobistov teoretično vpliva tudi na izvolitev predsednika.

¹⁴ Povzeto po ruskem pisatelju **Čekovu**, ki je nekoč zapisal, da če je v prvem prizoru gledališke predstave na zidu pripeta puška, se bo z njo v zadnjem prizoru streljalo. Iz tega izhaja, da če se že puške ne more odpraviti, jo je potrebno nadzirati, tako da ostane na steni skozi vse prizore drame.

pušk, tankov, raket, prisotnost rastočih in vse bolj usposobljenih armad ter rastoči pomen vojaške industrije v celotnem gospodarstvu, predstavlja notranjega povzročitelja vojne. Zaradi tega je potrebno zagotoviti konverzijo in stabilno zmanjševanje pomena vojaške industrije v svetu preko mehanizmov demokratične kontrole, ki zajemajo povečanje transparentnosti, parlamentarni nadzor nad vojaškim proračunom, nadzor mednarodnih institucij ter pravne omejitve. To naj bi vojaškemu mehanizmu preprečilo, da bi ga gnala lastna notranja inercija in motivacija.

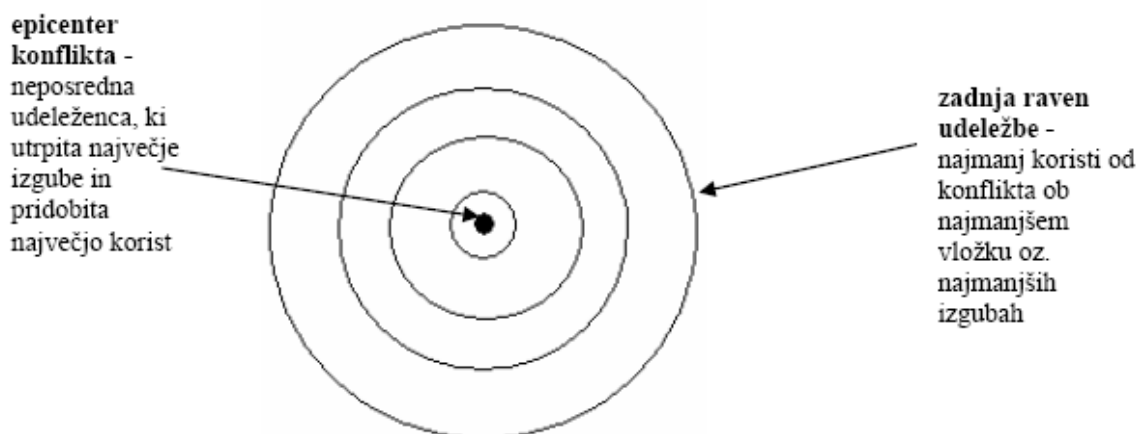
3.1.5. EKONOMSKE KORISTI KOT DEJAVNIK VOJN

"I must study politics and war that my sons may have liberty to study mathematics and philosophy." By John Adams)

Ljudje ob besedi vojna, najprej pomislijo na škodo, uničenje in žrtve, ki jo le-ta prinaša s seboj, medtem ko malokdo pomisli na zamolčane in ravno tako grozljive pozitivne učinke vojskovanja na

globalno gospodarstvo. Zgodovina je namreč pokazala, da so različne vojne pozitivno vplivale na ekonomsko stanje držav predvsem tako, da so povzročile zasuk v cikličnem gospodarskem gibanju – torej prehod iz faze recesije v fazo konjunktore. Zgodovinski ekonomsko statistični kazalci kažejo, da se razmere na trgih po vojnah popravljajo in izboljšujejo, kar torej pomeni, da so vojne inherentni del cikličnih gibanj gospodarstva in da s procesom globalizacije vplivajo na širše svetovno gospodarstvo. Vendar pa moramo poudariti, da nimajo vsi enakih koristi, največje vojne koristi imajo nedvomno neposredno udeležene strani (oz. zmagovalec), vendar pa utrpijo zaradi tega tudi največjo škodo, ki navadno izniči pozitivne učinke. Bolj ko se oddaljujemo od centra proti zunanjem robu kroga vpletenih, bolj koristi preraščajo škodo (razmerje koristi : škoda se izboljša) (Ključar, 2004, str.2).

Slika 5: Porazdelitev koristi med udeležence konfliktov

Vir: Ključar, 2004, str.5.

Ob tem pa moramo seveda izpostaviti še eno dejstvo, in sicer, da so koristi in škoda, ki ju s seboj prinašajo vojne razmere, odvisne tudi od tega, kje se vojna odvija. Če se namreč vojna odvija na ozemlju nasprotnika, pri čemer naš nasprotnik nima možnosti vojaškega posredovanja v naši

državi, bomo nedvomno utrpeli manjšo škodo kot naš nasprotnik, ki bo poleg človeških življenj utrpel še škodo, povezano z uničevanjem fizičnega kapitala in naravnih bogastev. To je tudi razlog, zakaj ZDA skozi zgodovino niso v vojnih razmerah nikoli utrpele bistvene narodne in gospodarske škode, saj so se konflikti vedno odvijali na ozemljih drugih držav, kar je njihovemu gospodarstvu dopuščalo več ali manj nemoteno razvijanje in zaradi česar je v vojnih razmerah njihovo lastno gospodarstvo celo profitiralo.

Ciklična gospodarska gibanja kot eden izmed ekonomskih dejavnikov vojne naj bi bila tesno povezana s Schumpetrovo¹⁵ definicijo investicijskega gibanja, ki naj bi bil gonilna sila gospodarske aktivnosti. Investicije po njegovem mnenju prinašajo novosti, ki so neenakomerno porazdeljene, pojavljajo se namreč v skupinah, le-te pa so osnova za ciklično nihanje.

Ko govorimo o cikličnem gibanju gospodarstva, moramo poudariti, da so se v ekonomski literaturi uveljavili predvsem trije temeljni tipi cikličnih gibanj, in sicer:

- **Juglarjev cikel** (poslovni model) – pojavljal bi se naj na vsakih 7 do 11 let, po tem modelu naj bi bila procesa oživljanja in konjunktura povezana s povečano produktivnostjo, povečanim potrošniškim zaupanjem in s tem rastjo agregatnega povpraševanja. Recesija in kriza pa sta po tem modelu povezani s »čistko« neuspešnih podjetij, na osnovi česar tržni mehanizem prenese resurse od neuspešnih podjetij k bolj uspešnim.
- **Kitchenov cikel** – pojavljal bi se naj na vsakih 3 do 5 let, usmerjen je v investiranje podjetnikov v zaloge. S tem je povezana tudi izraba kapacitet, ki se odraža v času konjunktura oz. recesije.
- **Kondratiefov cikel** – pojavlja se na 45 do 60 let, cikel je tesno povezan z investiranjem v radikalne inovacije, zaradi katerih se spremeni življenjski stil potrošnikov ter tudi intenzivnost investicijske aktivnosti (povzeto po Ključar, 2004).

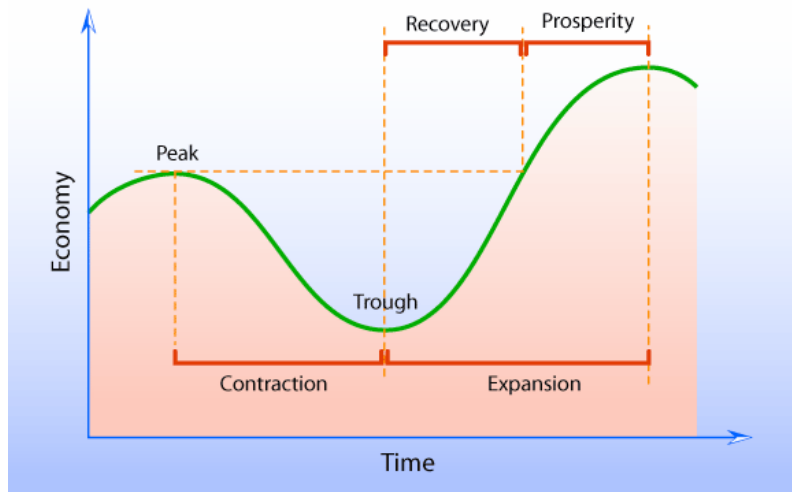
Zaradi močne globalne povezanosti gospodarstev se dandanes srečujemo še s problemom prenosa cikličnega gospodarskega gibanja ene države na preostale. To dejansko pomeni, da se recesijski procesi iz gospodarsko pomembnejših držav (kot so ZDA, Nemčija, VB) hitro prenesejo na ostale države, ki so njihovi pomembni trgovinski partnerji.

Vojno v konceptu cikličnega gospodarskega gibanja lahko torej razumemo kot obliko državne intervencije in umetne vzpodbude za gospodarstvo. Pri vojnah ne gre nikoli za iracionalne in nenadne odločitve, pač pa za racionalno vedenje vpletenih, ki skušajo uveljaviti svoje interese. Vojne in grožnje z vojno so lahko dobičkonosne, manj ko se nek narod pripravlja na vojno, večja je verjetnost, da bo napad nanj dobičkonosen, dvostransko razoroževanje pa povečuje verjetnost vojne (Tullock, 1996, str.125). V povezavi s tem lahko rečemo, da je napadalna vojna dobičkonosna, če je napadena država dovolj šibka in dovolj bogata, da bo sedanja diskontirana vrednost vojaške operacije pozitivna (Tullock, 1996, str.123).

¹⁵ J. Schumpeter (1883-1950) je bil avstrijski ekonomist, ki se je ukvarjal predvsem s teorijo poslovnih ciklov in razvoja, pri tem pa v večji meri nadaljeval delo ruskega ekonomista Nikolaja Kondratiefa in njegovo teorijo 50-letnih cikličnih gibanj gospodarstva.

Država, ki se brani, lahko pridobi koristi z zmago, v določenih primerih pa tudi s porazom. Ob zmagi ima ponavadi pravico do vojaške odškodnine in delitve napadalčevega ozemlja (primer: poraz Nemčije v 2. svetovni vojni ali arabsko-izraelske vojne). Ob porazu pa lahko v določenih primerih (predvsem kadar je šlo za diktatorsko oblast) računa na povojno obnovo, odpiranje novega tržišča, rast zaposlovanja itd.

Slika 6 : Prikaz cikličnega gibanja gospodarstva skozi čas

Vir: Wikipedia, 2006

Predpostavimo, da je položaj zaradi slabih globalnih gospodarskih razmer v času vrhunca krize zaradi velike svetovne gospodarske povezanosti, relativno brezizhoden. Za izhod iz krize poseže v gospodarstvo politika oz. država, ki napove vojno neki drugi državi, s katero je že nekaj časa v političnem sporu. S tem začne izkoriščati presežne zmogljivosti in zaposli brezposelno delovno silo za potrebe vojne industrije. Z vzbujanjem domoljubnih občutkov in propagando se vpliva na delovno silo, ki je pripravljena delati za nižje plačilo in je tudi zelo vodljiva. Po končani vojni gospodarstvo dejansko utrpi škodo zaradi porabe sredstev za namen uničenja, a poleg koristi, ki jih prinese vojna na napadenem območju, pridobi tudi na delovni sili, ki se zaveda potrebe po obnovi in se zato, poleg že omenjenega patriotizma, poceni. Sledi izhod iz krize in poživitev gospodarske aktivnosti (Ključar, 2004, str.11).

Čeprav se sliši še tako grozljivo, gre pri vsaki vojni za t.i. cost-benefit analizo vpletenih strani, v okviru katere se pretehta stroške in koristi, ki bi izhajale iz take vojne in statistično verjetnost zmage oz. poraza. To dandanes počnejo vrhunsko izobraženi strokovnjaki v različnih vladnih organizacijah npr. v ZDA v okviru CIE (centralno obveščevalne službe) ali NSA (nacionalno varnostna agencija), kjer s pomočjo različnih matematičnih in statističnih simulacij preučujejo vojni izid.

Če so bila včasih zavezništva posledica političnih motivov, so danes predvsem posledica gospodarskih motivov. Razlog zato gre iskati v t.i. teoriji ravnovesja moči, ki se uveljavila skozi zgodovino in katere bistvo je v tem, da se manjše in manj premožne države vedno bojijo večjih; zato se tudi oblikujejo medsebojna partnerstva, ki naj bi poskrbela za njihovo medsebojno zaščito. Razvoj jedrskega orožja pa je povzročil spremembe na tem področju, saj so se z njim

tudi najmanjše države sposobne uspešno obraniti največjih, pri čemer gre predvsem za zastraševalni učinek in katastrofalno moč tega orožja. Kot primer lahko navedemo Izrael, ki se po vojaški moči nahaja nekje okoli petega mesta na svetu, obenem pa ima le 6 milijonov prebivalcev. Zgodovinske spremembe so povzročile, da se danes zavezništva oblikujejo predvsem na gospodarski osnovi. Tako bo npr. vojna na nekem področju, ki je bogato s surovinami, zagotovo povzročila zavezništva med državami, ki na tem področju vidijo ekonomske koristi (primer Iraka).

Kot smo že omenili, so lahko ekonomske pridobitve kot posledica vojne posredne ali pa neposredne. Kažejo pa se kot :

- nova znanstvena odkritja, do katerih pride tekom vojne, kasneje pa se začnejo uporabljati tudi v civilne namene (radar, internet, jedrska energija itd.);
- ob koncih vojn se ponavadi poglobi mednarodno sodelovanje in pospeši mednarodni pretok kapitala (tako so bile npr. po 2. svetovni vojni ustanovljene številne mednarodne organizacije kot npr. IMF, svetovna banka, WTO);
- izboljšanje gospodarskega stanja določene države, ki se kaže v rasti zaposlenosti, rasti BDP-a, zagonu podjetništva – npr. eliminiranje diktatorskih režimov v nekaterih državah (Irak, Afganistan) odpira nove trge in s tem poslovne priložnosti za podjetja iz udeleženi držav, ki imajo navadno prednostni status;
- dostop do omejenih naravnih resursov kot so nafta, zemeljski plin, v prihodnje morda celo pitna voda.

Čeprav se vse bolj kaže, da nekatere države razumejo vojno kot instrument državnega intervencionizma, se ob tem poraja vprašanje, kakšen obseg vojne je še sprejemljiv in kakšen izniči pozitivne učinke in pahne državo v fazo gospodarskega zaostajanja. Odgovor ni preprost in zahteva tudi preučitev negativnih učinkov vojne na gospodarstvo, ki jih bom navedel v četrtem poglavju diplomskega dela.

3.1.5.1. MAKROEKONOMSKI VIDIK

V zadnjih desetletjih so skušali različni avtorji preučiti in oceniti vpliv vojaških in obrambnih izdatkov na makroekonomski položaj države in na s tem povezane ključne makroekonomske kazalce. Kljub temu da se je po koncu hladne vojne v večini držav znižala stopnja rasti deleža vojaških izdatkov v celotni strukturi BDP-a, pa le-ti v nekaterih državah še vedno predstavljajo pomemben delež celotne javne porabe. Kruto dejstvo je, da so države, ki namenjajo ogromna sredstva za vojaško oboroževanje, ponavadi tudi najbolj revne ali take, ki so poznane po tem, da ne spoštujejo človekovih pravic in da so pri njih tudi osnovne socialne pravice izredno nizke. Take države so npr. Iran, Etiopija, Sirija, Severna Koreja pa tudi Kitajska.

Poudariti moramo, da je vprašanje zagotovitve optimalne obrambne strukture izredno kompleksen proces, ki pa je v večini primerov pod vplivom političnih dejavnikov. Izhodiščni namen obrambnih izdatkov "naj" bi bil zagotoviti zunanjo in v določenih primerih notranjo

varnost države, sekundarno pa je namen teh izdatkov (vsaj v razvitih državah) širši in se nanaša na narodne in gospodarske koristi. Nekatere raziskave so pokazale, da vojaška industrija in obrambni izdatki države v določenih primerih prispevajo k poviševanju stopnje gospodarske rasti države, zniževanju brezposelnosti, pospešuje se razvoj civilne industrije, ki ima vezi z vojaškimi projekti itd.

Kljub temu da je bilo na tem področju narejenih precej raziskav in analiz¹⁶, pa nikakor ne moremo priti do enoznačnega odgovora, ali obrambni izdatki koristijo nacionalnemu gospodarstvu in kakšen je njihov doprinos. Z gotovostjo ne moremo trditi, da ima vojaška potrošnja negativen ali pozitiven vpliv na makroekonomske kazalce in s tem tudi na gospodarsko rast, saj so lahko eksterni učinki pozitivni, učinki na strani virov pa negativni. V skupnem seštevku pa to pomeni, da je celotni učinek lahko marginalen v eno ali drugo smer (Hartley, 1995, str.254). Upoštevati moramo dve osnovi.

- Obrambne izdatke je potrebno gledati iz vidika oportunitetnih stroškov – ta sredstva bi lahko država namenila v druge gospodarske projekte, kot so npr. investicije v raziskave in razvoj, investicije namenjene gradnji avtocestnih povezav, razvoj turističnih kapacitet.
- Vojaška industrija pritegne k sodelovanju različne druge, največkrat visokotehnološke industrijske panoge, kot so npr. kemijska industrija, robotika, letalska industrija itd., kar se pogosto odraža kot t.i. "spill over effect" ali pretakanje znanja ter preko konverzije do uporabe vojaških spoznanj v civilne namene (npr. laserska, vesoljska tehnologija itd.).

3.1.5.1.1. OBRAMBNI IZDATKI IN BREZPOSELNOST

Obdobje po drugi svetovni vojni je ponudilo ogromno literature o ekonomskih efektih obrambnih izdatkov. Razloga za preučevanje te tematike sta predvsem dva.

- Tematika kot taka je empirično pomembna, saj zaposlenost, ki jo generira obrambna (vojaška) industrija in z njo povezani proračunski izdatki v okviru celotne zaposlenosti, v večini industrijsko razvitih držav predstavlja pomemben delež. To je značilno predvsem za države, kot so ZDA, Francija, Nemčija, VB. Potemtakem je dobro vedeti, kako bi oz. bo politika razoroževanja vplivala na blagostanje gospodarstva.
- Pomembno je preučiti razlike, predvsem koristi in slabosti, med obrambnimi izdatki države in drugimi javnimi izdatki s ciljem razviti ustrezne makroekonomske modele.

Nekateri avtorji so našli in ugotovili ekonometrične povezave med obrambnimi izdatki in brezposelnostjo, spet drugi ne. Argument, po katerem naj bi rast obrambnih izdatkov zmanjševala stopnjo brezposelnosti, izhaja iz naslova dveh ekonomskih šol.

- **Radikalna šola**, ki pravi, da so vojaški projekti in vojaška industrija pretežno delovno intenzivni, pri čemer bi zmanjšanje vojaških izdatkov povzročilo upad zaposlenosti. Delovna intenzivnost izhaja iz tega, da je na vojaškem področju vedno treba biti korak

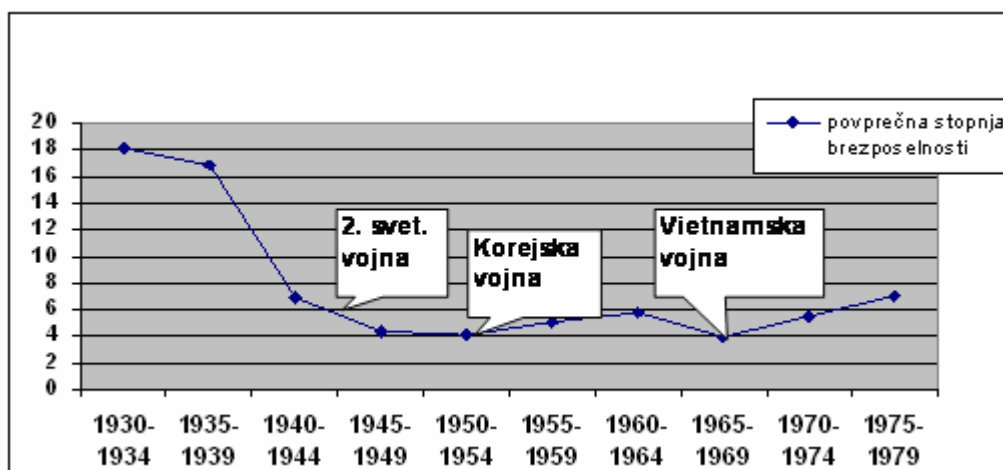
¹⁶ Verjetno najbolj spoštovana in cenjena raziskovalca na tem področju sta Todd Sandler in Keith Hartley.

pred konkurenti, zaradi česar je potrebno neprestano inoviranje in izpopolnjevanje, za kar pa so potrebni ljudje. Masovna proizvodnja naj bi bila na vojaškem področju bolj redkost kot pravilo (Prina, L.E., 1984, str. 184-202).

- **Šola, ki zagovarja tezo prenizkega povpraševanja**, temelji na tezi, da zrelo kapitalistično gospodarstvo teži izključno k profitu, zaradi česar ima tendenco k preveliki produkciji, torej k produkciji, ki presega povpraševanje. Obrambni izdatki naj bi po tej šoli na narodni in gospodarski ravni kompenzirali prenizko agregatno povpraševanje in s tem služili zagotavljanju stabilne rasti, tako v smislu gospodarske rasti kot zaposlenosti (Pivetti, 1989, str. 55-67).

Statistična raziskava, ki je bila narejena na primeru 18 držav OECD (Hartley, 1995, različne tabele) za obdobje od 1962 do 1988 je pokazala, da imajo obrambni izdatki v gospodarstvu različne učinke pri različnih državah. Tako je raziskava med drugim pokazala, da imajo vojaški izdatki pozitiven vpliv na brezposelnost v Nemčiji, VB in Avstraliji, medtem ko ima na Danskem negativen vpliv. Na drugi strani pa ni bila ugotovljena (oz. potrjena) nikakršna korelacija med obrambnimi izdatki in brezposelnostjo v ZDA, Italiji, Kanadi, Španiji in Japonski.

Slika 7: Prikaz zgodovinskega gibanja brezposelnosti (v %) v ZDA

Vir: Global Economic Data (EconStats), 2006

Ponovno moramo poudariti, da take negotove ugotovitve niti niso tako nepričakovane. Države imajo namreč različne fiskalne strukture in ekonomsko politiko, prav tako pa tudi zgodovinski in politični dejavniki vplivajo na različne rezultate in variabilnosti med državami. Tako je npr. odsotnost povezave med obrambnimi izdatki in brezposelnostjo v ZDA na nek način pričakovana, saj je v celotnem obrambnem proračunu ZDA le okoli 13 odstotkov le-tega namenjenega oz. porabljenega za obrambo njenih meja, medtem ko je preostanek namenjen financiranju "razvoja" demokracije in njenih ekonomskih interesov v državah tretjega sveta. Zato tudi zmanjšanje obrambnih izdatkov ZDA ne bi bistveno vplivalo na brezposelnost v državi¹⁷. Poudariti velja še, da velikost obrambnega proračuna v celotnem BDP-u ni imela vpliva na rezultate raziskave, kar pomeni, da so obrambni izdatki in brezposelnost neodvisni od višine

¹⁷ Glej tudi prilogo 1 in 2, ki prikazujeta gibanje ameriške vojaške in ekonomske pomoči tujim državam po letih.

obrambnega proračuna v BDP.

3.1.5.1.2. OBRAMBNI IZDATKI IN GOSPODARSKA RAST¹⁸

Začetki povezovanja obrambnih izdatkov in gospodarske rasti segajo že v čas antike, ko so v Atenah uvedli davek, ki je bil namenjen povečevanju vojnega ladjevja v vojnah proti Šparti. Ugotovimo lahko, da so že v antični Grčiji preučevali povezavo med nacionalnim bogastvom in vojaško močjo države. Kasneje je analiziranje povezav med obrambnimi izdatki in gospodarskim razvojem zaslediti tudi v delih Smitha in Ricarda, vendar je šele obdobje hladne vojne pripeljalo do prvih statistično podprtih raziskav na tem področju (Kopač, 2004, str. 1-4).

V literaturi, ki obravnava tematiko obrambne ekonomike, se je intenzivno preučevalo vpliv vojaških izdatkov na gospodarsko rast, vendar pa nobena raziskava ni pokazala enoznačnih odgovorov na to vprašanje, čeprav so bile vse empirično podprte. Nekatere raziskave so namreč kazale pozitivno korelacijo, nekatere negativno, nekatere pa celo nično. Avtorji si zato niso enotni, ali obrambni izdatki preko t.i. učinka izrinjanja privatnih investicij, zdravstva, šolstva in infrastrukture zavirajo gospodarsko rast, ali pa na drugi strani spodbujajo gospodarsko rast preko učinkov t.i. Keynesianskega¹⁹ tipa agregatnega povpraševanja. Slednji pristop izhaja iz razmišljanja, da če se ekonomija srečuje s problemi visoke brezposelnosti in recesije, lahko vojaški izdatki povečajo povpraševanje in s tem povišajo produkcijo in zaposlenost.

V skupino avtorjev, ki vidijo negativno povezavo med rastjo obrambnih izdatkov in gospodarsko rastjo, sodijo npr. Deger, Mintz in Huang, Ward ter Davis. Pogledi teh avtorjev temeljijo na prerazporeditvi produkcijskih sredstev, ki jih povzročijo obrambni izdatki. Gre za t.i. koncept "topov in masla", po katerem se javna sredstva preusmerijo iz investicijskih pomembnejših dejavnosti, torej dejavnosti, ki pospešujejo gospodarsko rast, na obrambne dejavnosti. Kritiki pa izpostavljajo tudi naslednje pomanjkljivosti (iz vidika gospodarske rasti) vlaganja v obrambno industrijo (glej tudi Kopač, 2004, str.5):

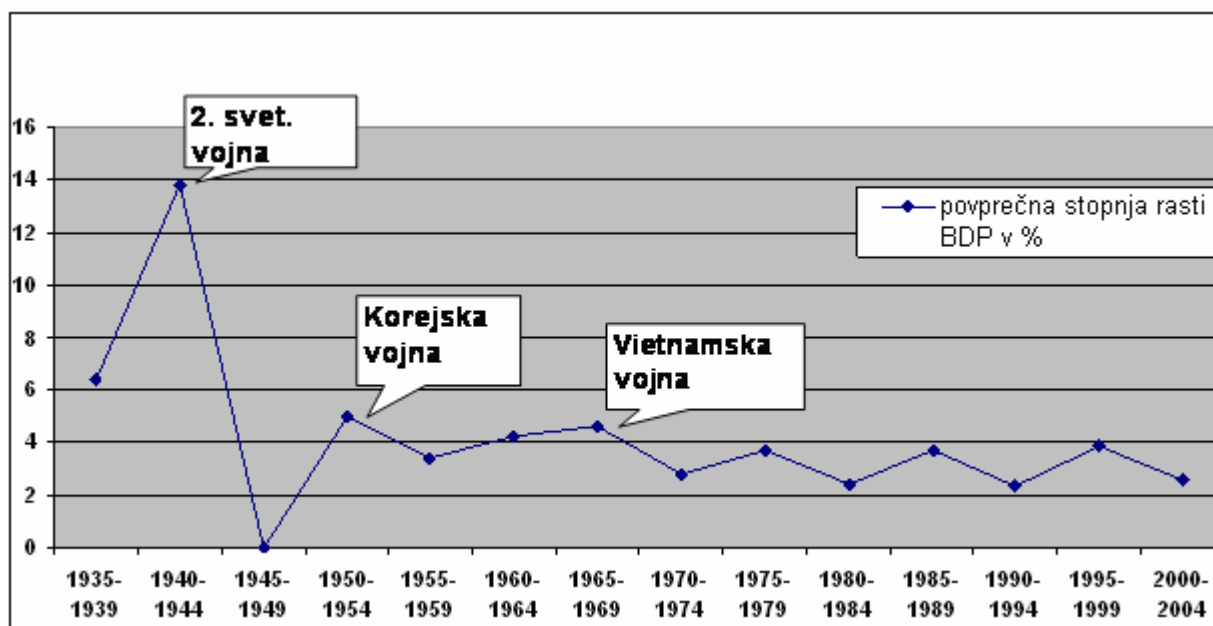
- Obrambni izdatki povzročajo makroekonomske težave, ki se kažejo preko višje inflacije in večjega proračunskega deficita. Oba pa zavirata gospodarsko rast preko omejevanja zasebnih prihrankov in z zmanjševanjem možnosti zasebne naložbe.
- Obrambni izdatki naj bi bili bolj kot druge oblike javnih izdatkov usmerjeni v uvozno povpraševanje, kar negativno vpliva na plačilno bilanco (predvsem njen tekoči del), to pa se posredno negativno odraža tudi na strani kapitalskih pritokov, ki stimulirajo gospodarsko rast.
- Obrambni sektor omejuje gospodarski razvoj tudi z neučinkovito birokracijo in previsokim davčnim bremenom, s katerim se financirajo obrambni izdatki (S. Deger, 1986, str. 180).

¹⁸ Povzeto po E. Kopač: Obrambni izdatki in gospodarski razvoj, Slovenska vojska, 2004.

¹⁹ John Maynard Keynes, britanski ekonomist (1883-1946).

- Ker se delavci upirajo zmanjševanju njihove osebne porabe in koristim, ki jih predstavljajo socialni transferji, bo rast obrambnih izdatkov povzročila nižje investicije in nižjo gospodarsko rast.

Slika 8: Gibanje povprečne rasti BDP-a v obdobju od 1935 do 2004

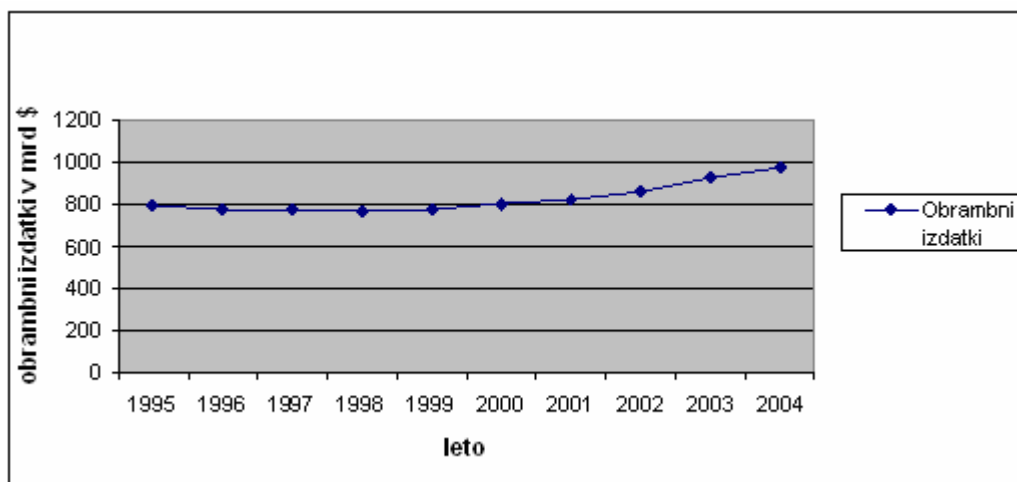

Vir: Global Economic Data (EconStats), 2006

Druga skupina avtorjev pa na obrambne izdatke države gleda pozitivno. Pristop, kot smo že omenili, temelji na Keynesianski logiki "nepolne zaposlenosti". Doktrina temelji na tem, da obrambni izdatki ustvarjajo dodatno povpraševanje in povečujejo nakupno moč, kar se odraža v rasti družbenega proizvoda in zaposlenosti. Pri tem pa je potrebno poudariti, da višja kot je stopnja brezposelnosti, večji je vpliv obrambnih izdatkov in bližje kot smo polni zaposlenosti, manjši je njihov vpliv. Ta skupina avtorjev zagovarja še sledeče pozitivne strani obrambnih izdatkov:

- Obrambni izdatki so tisti, ki največ pripomorejo k razvoju tehnologije, saj je vojaška industrija pripravljena prevzeti nase tveganja, ki jih civilna industrija ni sposobna (tezo v slovenskem prostoru zagovarja A. Grizold).
- Obrambni izdatki prinašajo s seboj precej eksternalij, ki se kažejo kot oblikovanje infrastrukture, človeškega kapitala in presežek varnosti (E. Benoit, 1973, str. 276).
- Vojaška mobilizacija deluje tudi psihološko, saj preko koncepta udarništva mobilizira dodatno delovno silo, pretvori kmečki presežek v industrijo, poveča stopnjo dela in omeji porabo (S. Deger, R. Smith, 1983, str. 338).

Slika 9: Gibanje obrambnih izdatkov v svetu v zadnjih desetih letih

Vir: SIPRI Yearbook 2005

Na korelacijo med obrambnimi izdatki in gospodarsko rastjo pa je potrebno gledati tudi iz drugega zornega kota. Vprašati se moramo, kako rast bruto domačega proizvoda vpliva na velikost obrambnih izdatkov. V literaturi, ki preučuje to tematiko, je zaznati predvsem pozitivno korelacijo, saj so empirične raziskave v večini primerov pokazale, da sta rast BDP-a in višina obrambnih izdatkov pozitivno korelirana. Zakaj tako?

Dejstvo je namreč, da mora država z rastjo družbenega proizvoda braniti tudi več produkcijskih sredstev, kar pomeni, da mora tudi več sredstev namenjati zagotavljanju varnosti. Obramba je namreč normalna dobrina, katere povpraševanje raste skupaj z rastjo narodnega dohodka (Sandler, Hartley, 1995, str 275). Po drugi strani pa tudi hitro rastoči družbeni proizvod omogoča rast davčnih obremenitev, katerih del se nameni tudi vojaškemu sektorju.

Moramo pa omeniti, da so mnoge statistične analize pokazale (glej npr. Deger, Sen, 1983, str. 70), da gospodarski razvoj ni vedno najpomembnejša spremenljivka, ki določa velikost obrambnih izdatkov, pač pa je to t.i. indeks ogroženosti, ki je odvisen od zunanjih varnostnih potreb, obstoja centrov moči (demokracija, diktatura) in velikosti države. To potemtakem pomeni, da so obrambni izdatki visoki v tistih državah in ob tistem času, ko je prisotna velika verjetnost spopadov. Edino, kar pa velja, je, da nacionalni produkt postavlja določeno zgornjo mejo vojaških izdatkov, vsa ostala teoretična izhodišča pa so odvisna od raziskovalčevih pogledov in od populacije podatkov, ki so predmet preučevanja.

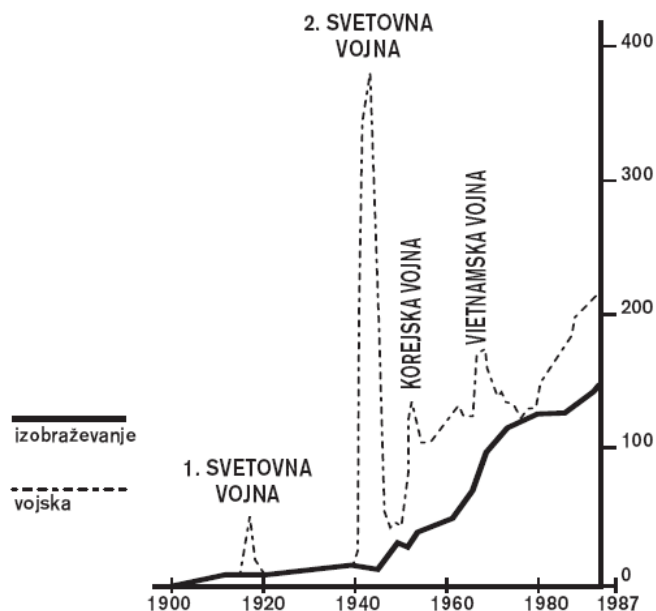
4. EKONOMSKI VZROKI NEKATERIH SODOBNIH VOJN

V tem poglavju diplomskega dela se bomo dotaknili nekaterih najbolj znanih sodobnih vojn 20. stoletja, pri čemer se bomo osredotočili predvsem na ekonomske vzroke teh vojn, politični vzroki in razhajanja pa nam bodo služili pretežno kot osnova za razumevanje gospodarskih koristi, ki izhajajo iz "pozicije moči". Bralcu se bo poskušalo predstaviti ekonomske koristi, ki so

si jih obetale udeležene strani od oboroženih konfliktov, obravnavali pa bomo predvsem glavne in neposredne ekonomske koristi.

Pri analizi bomo obravnavali le "najzanimivejše" vojne, ki so potekale od leta 1950 dalje, in pri katerih so bile vedno udeležene tudi ZDA, kar pomeni, da bo analiza zajela korejsko, vietnamsko in panamsko vojno, predvsem pa iraško, ki nam je časovno najbližje.

Slika 10: Gibanje ameriških obrambnih izdatkov skozi konfliktna obdobja v mrd USD

Vir: A. Grizold, 1990, str. 136

4.1. VOJNA V KOREJI (25. 6. 1950-27. 7. 1953)

Vojna v Koreji je predstavljala nekakšen začetek hladne vojne med ZDA in Sovjetsko zvezo, ki je v nadaljevanju trajala še približno štirideset let. Začetke vojne v Koreji gre iskati v samih značilnostih II. svetovne vojne, ko je območje današnjih Korej, skupaj s še dvema tretjinama preostale Azije, okupirala Japonska, ki je želela takrat imeti dominantno vlogo nad celotno Azijo. Območje obeh Korej je bilo namreč precej bogato z različnimi rudninami, kot so npr. grafit, železo, cink, svinec in premog, česar Japonska ni imela in za kar si je intenzivno prizadevala. Po porazu Japonske v drugi svetovni vojni so ZDA pod predsedstvom H. Trumana predlagale, da se japonska vojska južno od 38. vzporednika²⁰ preda ameriški vojski, severno od 38. vzporednika pa vojski Sovjetske zveze. Sovjetska zveza je na predlog pristala, to pa je kasneje povzročilo popolno razdvojitve obeh Korej, pri čemer je bil njen severni del popolnoma pod sovjetsko stalinističnim vplivom, za katerega je bila značilna komunistična ideologija, južni del pa je bil pod vplivom ZDA. Razdvojitve Severne in Južne Koreje je povzročila dvovladni sistem in ideološke konfrontacije, ki so vse bolj pridobivale vojaški prizvok. Severna Koreja si je namreč pod vplivom Sovjetske zveze in Kitajske prizadevala za širjenje komunistične ideologije

²⁰ Stopinjski vzporedniki (paralele) so vzporedne navidezne krožnice, ki potekajo na medsebojni oddaljenosti 1 kotne stopinje ter se zmanjšujejo od ekvatorja proti severu in jugu. 38. vzporednik pa nekako razdvaja ozemlje obeh Korej po polovici.

tudi na jug, kar je povzročilo rožljanje z orožjem na obeh straneh 38. vzporednika, dokler ni Severna Koreja 25. 6. 1950 izvedla invazijo na Južno Korejo, kateri so na pomoč priskočili Varnostni Svet OZN in predvsem ZDA (CIA World Fact Book, 2005).

Vojna, ki je trajala 3 leta, je povzročila neizbrisen pečat na korejskem polotoku, saj je zahtevala ogromno število človeških žrtev, pri čemer se navajajo različni podatki. Najbolj uveljavljene raziskave pa kažejo, da je bilo v spopadih ubitih okoli 200.000 vojakov Republike Koreje (Južna Koreja) in okoli 1.400.000 vojakov Demokratične ljudske republike Koreje (Severna Koreja). Vojna se je neuradno končala leta 1953 pod pritiskom uporabe jedrskega orožja, vendar pa formalno še vedno traja, saj mirovni sporazum ni bil nikoli uradno podpisan, zaradi česar je meja med obema Korejama še vedno najbolj zastražena meja na svetu in zaradi česar imajo ZDA ob meji še vedno razporejenih okoli 30.000 pripadnikov svojih oboroženih sil.

Ko se sedaj vprašamo, kaj je dejansko povzročilo vojno, nam najprej na misel pridejo ideološko-politični dejavniki in razlike med Severno in Južno Korejo, vendar pa je dejanske vzroke potrebno iskati tudi globlje – v ekonomski miselnosti človeka in dejstvu, da je Korejski polotok predstavljal idealno bojišče za obe velesili (SZ in ZDA), kjer bi lahko preizkušali nova orožja svoje gospodarsko vse pomembnejše vojaško industrijske panoge, ne da bi se preveč ozirali na ekološko, gospodarsko in človeško škodo.

Za obdobje po drugi svetovni vojni je bil značilen hiter gospodarski razvoj, poleg tega pa je na dan prišlo tudi spoznanje, da se mora svet vse bolj združevati in povezovati, če želijo države reciprocitetno izkoriščevati pozitivne učinke globalizacije. Obdobje poznih štiridesetih je bilo iz gospodarskega vidika tudi precej negotovo, saj je bila v zraku vedno nova vojna, kar je povzročalo določeno stopnjo negotovosti in pasivnosti tudi na gospodarskem področju²¹. Zato se je v tistem času vse bolj uveljavljala Keynesianska miselnost, da mora država preko svojih intervencij v gospodarstvo odpravljati negotovost in skrbeti za stabilno makroekonomsko okolje.

Vojna v Koreji ni pustila nikakršnih negativnih ekonomskih posledic na ameriško in svetovno gospodarstvo, kvečjemu obratno, kar dokazuje sledeča tabela, ki kaže nekatere ključne makroekonomske kazalce in dokazuje, da je vojna celo doprinesla k splošnemu ekonomskemu blagostanju v ZDA. Povzročila je porast BDP-a in upad brezposelnosti (več ali manj kot posledica intenzivnega razvijanja vojaško industrijskega kompleksa in rasti izdatkov za vojsko).

Tabela 5: Nekateri gospodarski kazalci v obdobju pred in po Korejski vojni

leto	gospodarska rast	obrambni izdatki (% od BDP-a)	stopnja brezposelnosti
1946-1949	-1.9	8.25	5,0
1950-1953	6.2	9.95	3.1
1954-1957	2.77	11,0	4.7

Vir: Lastni prikaz, 2006

²¹ Gospodarstvo je bilo še vedno soočeno z bojznijo, da se bo ponovila velika gospodarska depresija 30. let 20. stoletja, zato so se za njeno preprečevanje zatekali k Keynesianski ekonomski politiki državnega intervencionizma.

Lahko rečemo, da je zahodni svet (na čelu z ZDA) stopil v vojno v Koreji iz sledečih razlogov (povzeto po J. D. Clare, 2006,):

- prvi razlog je bila t.i. "**teorija domin**", pri kateri je šlo za širjenje komunizma v Aziji po konceptu domin – ko pade ena država, padejo tudi njene sosede. Tega pa si zahodni svet ni smel dovoliti, saj so komunistični režimi izrazito introvertirani in nedovzetni do globalistične miselnosti in proste trgovine, s čimer se je zahodnim gospodarstvom odvzemalo tržišče.
- Drugi razlog je bil izredno pomemben geostrateški položaj Korejskega polotoka, kjer je skozi zgodovino potekala svilnata pot in skozi katerega je potekala izjemno pomembna železniška povezava med Pusanom ob Južnokorejskem morju in Rotterdamom ter na katero se je priključevala tudi Transsibirska železnica. Ta linija je predstavljala izredno pomembno ekonomsko povezavo med vzhodom in zahodom.
- Tretji razlog pa je bil boj za svetovno prevlado med ZDA in SZ, ki sta skušali svojo moč uveljavljati posredno preko drugih držav, s ciljem izogniti se neposrednemu konfliktu, ki bi lahko imel katastrofalne posledice.
- Četrti razlog in verjetno najpomembnejši pa je bil makroekonomski, saj je v času pred korejsko vojno ameriško gospodarstvo padlo v recesijo, zaradi česar je beležilo negativno gospodarsko rast, pri tem pa je bila vojna nekakšen izhod v sili, ki bi gospodarski cikel obrnil v nasprotno smer.

4.2. VIETNAMSKA VOJNA (1959-1973)

Obdobje vietnamske vojne je predstavljalo drugi večji spopad svetovnih velesil po korejski vojni v petdesetih letih. Vietnamska vojna je bila v dobršni meri dediščina francoskega kolonializma v Indokini, ki se je tragično zaključil leta 1954 s katastrofalnim porazom francoske vojske pri Dien bien phu-ju v Vietnamu. Po drugi svetovni vojni sta se evropski kolonialni velesili Britanija in Nizozemska počasi začeli odpovedovati svojim kolonialnim imperijem, česar pa Francija ni bila pripravljena storiti s svojim imperijem v Indokini. To je povzročilo številne upore tamkajšnjega prebivalstva, ki se ni strinjalo s francoskim jezikovno-kulturnim vplivom, obdavčenjem področja²² in njihovimi gospodarskimi načrti. V tistem času je Francija naletela na največji upor ravno v Vietnamu s strani vietnamskih nacionalistov t.i. Viet Minhov (kasneje se preimenujejo v Vietkonge). V devetletni vojni so Francozi porabili okoli 1,6 bilijona frankov za vojaško in ekonomsko podporo vojni, kar je dvakrat več, kot so dobili na podlagi Marshallovega plana po II. svetovni vojni od ZDA.

Leta 1954 je bilo na podlagi ženevskega sporazuma sklenjeno premirje, ki je razdelilo Vietnam po 17. vzporedniku na njegov Severni (komunistični) del pod vplivom SZ in Kitajske ter na njegov Južni del pod vplivom zahoda.

²² Francozi so na tem področju uveljavili izredno progresivno dohodninsko lestvico, ki je segala do 70 odstotkov za 20.000 USD ob možnosti dodatnega 24 odstotnega davka na prihodke iz naslova obveznic.

Po nastanku dveh Vietnamov leta 1954 je v Južnem oblast prevzela desničarska hunta, močno naslonjena na vojsko. Nasprotovala je komunistični oblasti v Severnem Vietnamu. Ostro je obračunavala tudi z gibanjem v Južnem Vietnamu, ki se je zavzemalo za združitev s severno državo. Severnovietnamske oblasti so pomagale osvobodilnemu gibanju na Jugu, pri čemer je Južni Vietnam postal pravo bojišče hladne vojne, kjer sta si stala nasproti Južni Vietnam, ki je bil življenjsko odvisen od ameriške pomoči, in Severni Vietnam s podporo Sovjetske zveze. Velesili se nista nikoli direktno spopadali. V začetku šestdesetih let je bilo v Južnem Vietnamu nameščenih nekaj deset tisoč ameriških vojaških svetovalcev, ki so svetovali in pomagali tamkajšnji vojski zatreti severnovietnamska uporniška gibanja.

Avgusta 1964 pa je prišlo do vojaške eskalacije, saj naj bi "*domnevno*" torpedni čolni Severnega Vietnama napadli ameriško ladjo v Tonkinškem zalivu. ZDA so omenjeni incident izkoristile za začetek neposrednih akcij proti Severnemu Vietnamu, ki so se odvijale predvsem preko močnih letalskih napadov. Tudi vojska Severnega Vietnama je potem posegla v Južni Vietnam, vse bolj pa sta bila v vojno vpletena tudi Laos in Kambodža.

Ob dejstvu, da napad severnovietnamskih patroljnih čolnov v Tonkinškem zalivu ni bil nikoli natančno pojasnjen in dokazan, se odpirajo pomisleki, kaj je bil dejanski razlog vstopa ZDA v vojno s Severnim Vietnamom. Pri tem nikakor ne moremo mimo ekonomskih vzrokov, ki so bili ravno tako pomembni. Če naštejemo le nekatere, ugotovimo, da se nanašajo predvsem na sledeča dejstva (povzeto po Schulzinger, 1998, Anders, 2006 in Ključar, 2004):

- za petdeseta leta 20. stoletja je bila na ekonomskem področju značilna Keynesianska politika, ki je preko ciljnega povečevanja agregatnega povpraševanja (predvsem z rastjo državnih izdatkov) povzročila močan pritisk na rast cen na trgu, kar je konec petdesetih let povzročilo medvedji trend na borznem trgu in recesijo svetovnega gospodarstva.
- V šestdesetih letih 20. stoletja pride v ZDA na oblast John F. Kennedy (1961-63) za katerega je bilo značilno, da je vodil ekonomsko politiko, ki je temeljila na ponudbeni strani ekonomije, torej t.i. Supply-side ekonomiji²³. To politiko so kasneje njegovi svetovalci iz Michiganske univerze prenesli tudi v južni Vietnam, s ciljem pospešiti tamkajšnjo gospodarsko rast. Značilnosti te ekonomske politike so povzročile razslojevanje prebivalstva južnega Vietnama, kar se je odrazilo v upiranju prebivalstva in večjimi simpatijami proti komunistični ureditvi.
- Gospodarska elita si je želela pridobiti kolonialna ozemlja starih velesil (Francije), ki so bila bogata z različnimi rudninami, kot so kositer, volfram, boksit, premog in nafta²⁴.

²³ Ekonomska politika, ki je zasnovana na ekonomiki ponudbe, teži k naslednjim ciljem in zahtevam (Samuelson, Nordhaus, 1995: 616; Norčič, 2000, str. 409):

- glavni cilj je doseganje primerne stopnje rasti, ne pa ukvarjanje s problemom ravnotežnega in neravnotežnega dohodka;
- s ciljem doseči čim večjo gospodarsko rast mora ekonomska politika vzpodbujati iniciativo zasebnega sektorja, ker javni sektor nima zadostne moči za to poslanstvo;
- najvažnejši dejavnik povečanja proizvodnje in ponudbe je treba poiskati na področju davčne politike, in sicer v dveh smereh: z znižanjem davčnih stopenj in državnih izdatkov.

²⁴ Vietnam je v letu 2005 proizvedel 400.000 sodčkov nafte na dan, njegova poraba pa je znašala 216.00, torej ga še vedno uvrščamo med izvoznike nafte.

- Vojaško-industrijski kompleks je v tistem času, ki je predstavljal vrhunec hladne vojne s SZ, proizvajal ogromne količine orožja, ki ga je bilo potrebno preizkušati na terenu, poleg tega pa so imele ZDA velike količine orožja, ki ga ni bilo mogoče več skladiščiti.²⁵
- Tudi v primeru Vietnoma je bila prisotna bojazen pred t.i. domino efektom, preko katerega bi se širil sovjetsko-kitajski komunistični imperij in s tem zajel večji del Jugovzhodne Azije. Komunistični režim je namreč zaviral razvoj proste trgovine in je bolj ali manj temeljil na avtarktičnih načelih²⁶. Pri tem pa se je izkazalo, da predpostavka o hitrem širjenju komunizma ne drži, saj so nekatere okoliške države kljub dejstvu, da so pozicionirane v neposredni bližini Vietnoma, ostale nekomunistične (npr. Tajska in Filipini).
- ZDA so v tistem času zaradi izredno hitre rasti industrijske proizvodnje potrebovale nove trge pa tudi ceneno delovno silo, saj je domača postajala vedno dražja, pri tem pa so priložnost videli ravno na območjih JV Azije, kar pa jim je komunistična miselnost teh držav onemogočala. Priložnost so kasneje poiskali v sosednjih državah, kot so Singapur, Tajvan, Japonska, ki so kasneje zaradi hitrega napredka postali poznani kot "azijski tigri".

4.3. PANAMSKA VOJNA (20.12.1989 - 03.01.1990)

Panama je do začetka ameriške invazije na to srednje ameriško državo veljala za protektorat ZDA, zato je bila ta vojna še toliko bolj nepričakovana in presenetljiva. Leto 1989 je bilo leto velikih sprememb na mednarodnem področju, bilo je leto padca berlinskega zidu in konca hladne vojne ter leto upora kitajskih študentov na trgu Nebeškega miru v Pekingu. Invazija je bila še toliko bolj presenetljiva, saj je Panamo do prevzema suverenosti nad Panamskim prekopom ločilo le še 10 let²⁷.

Vojaška akcija ZDA je sledila po skoraj enoletnem diplomatskem preigravanju med udeleženi stranmi, pri čemer so ZDA panamsko stran (predvsem generala Noriega²⁸) obtoževale pranja denarja in trgovine z orožjem.

Uradno razlago za vojaško intervencijo v Panami je takratna ameriška administracija z Georgeom Bushem starejšim na čelu predstavila v štirih točkah (povzeto po Lesar, 2002):

- **zaščita življenj ameriških državljanov v Panami** – v tistem trenutku je namreč v Panami prebivalo okoli 35.000 ameriških državljanov;
- **obramba demokracije in človekovih pravic** – maja 1989 je Noriega razveljavil takratne predsedniške volitve, na katerih naj bi zmagala opozicija pod vodstvom Guillerma

²⁵ Dovolj zgovoren je podatek, da so ZDA v času bombardiranja Vietnoma odvrgele 8 milijonov ton bomb, kar je trikrat več kot skozi celotno II. svetovno vojno in približno 300 ton na vsakega človeka, ubitega v Vietnamu. Eksperimenti so potekali z različnimi vžigalnimi sredstvi (Napalm) in kemikalijami za uničevanje pridelka (t.i. modri agent), s čimer so želeli izstradati vojake S. Vietnoma. Uporabljali pa so tudi različna kemična in biološka orožja (npr. VX strup ali antraks)

²⁶ Avtarkija; samozadostno gospodarstvo, gospodarska neodvisnost, brez uvoza in izvoza.

²⁷ Določeno s pogodbo Torrijos – Carter iz leta 1977, ki je določala, da Panama prevzame suverenost nad prekopom z dnem 31. 12. 1999. Do tedaj pa naj bi prekop upravljale in branile ZDA. Pred tem pa so ZDA že leta 1903 v zahvalo za pomoč Panami pri osamosvojitvi od Kolumbije dobile na razpolago Panamski kanal, ki je bil uradno odprt 1914.

²⁸ General Manuel Antonio Noriega je bil general v Panamski vojski in vojaški voditelj Paname v obdobju po smrti predsednika Torrijosa (1983-1989).

Endare in ne Noriegim, kandidat Carlosa Donquea, temu so sledili protesti opozicije, ki pa jih je Noriega nasilno zatrl;

- **boj proti nedovoljeni trgovini z narkotiki** – Panama je pod vodstvom Noriege postala glavna tranzitna pot za trgovino z drogo in orožjem, ki je bilo namenjeno na ameriško tržišče;
- **zaščita integritete določil pogodbe Torrijos-Carter**. Na podlagi te pogodbe so imele ZDA do leta 1990 pravico upravljati in braniti Panamski prekop ter razpolagati z lastnim vojaškim oporiščem.

Dejstvo, da je vojaško posredovanje ZDA temeljilo na več različnih razlogih, ki imajo svoja izhodišča na različnih pravnih temeljih, se je vredno vprašati, ali je uradna razlaga vzrokov vojaške intervencije prava in poštena. Pri tem gre v literaturi zaslediti številne dvome o resničnih vzrokih vojaške intervencije, saj je neizpodbitno dejstvo, da se s tem posredovanjem mednarodna skupnost ni strinjala, kar je bilo izpostavljeno tudi na generalnem zasedanju Združenih narodov 29. decembra 1989, kjer se je zahteval takojšen umik enot ZDA iz Paname, prav tako pa je šele veto s strani ZDA, VB in FRA preprečil resolucijo Varnostnega sveta, ki je obsojala posredovanje ZDA.

V nadaljevanju bomo podrobneje preučili vsakega izmed vzrokov vojaške intervencije in bolj ali manj ugotovili, da temeljijo na trhli osnovi in da je potrebno prave vzroke iskati v ekonomsko-gospodarskih motivih, ki so v ameriški imperialistični politiki vedno bolj ali manj prisotni. (Analiza je povzeta po Hilaire, 1997, str. 100-150 in Lesar, 2002, str. 58-67.)

a) Zaščita življenj ameriških državljanov v Panami

Po tragičnem dogodku, ko so panamske vojaške sile ubile enega vojaka ZDA, enega vojaka in njegovo ženo pa preteple, so ZDA svoje vojaško posredovanje utemeljevale na nujnosti zaščite svojih državljanov v Panami, kar naj bi jim dopuščalo mednarodno pravo, ki državam dopušča neodtujljivo pravico do samoobrambe. Vendar se ob tem pojavlja vprašanje, ali je smrt enega vojaka in pretep drugih dveh zadosten razlog za vojaško intervencijo takšnih razsežnosti, kot smo jim bili priča v Panami²⁹, ob dejstvu, da panamska vojska ni zadrževala nobenih ameriških talcev, kar bi zahtevalo reševalno akcijo ter da general Noriega ni kršil nobenih členov pogodbe Torrijos-Carter. Še več, prizadeval si je zagotoviti točno predajo suverenosti nad Panamskim prekopom. Ob tem pa velja izpostaviti še eno dejstvo, in sicer mednarodno pravo v svojem 51. členu UL govori o pravici do samoobrambe le v primeru oboroženega napada na državo članico OZN, pri čemer se zastavlja vprašanje, ali gre lahko navedeni incident obravnavati kot oboroženi napad na ZDA.

b) Obramba demokracije in človekovih pravic

ZDA so svoj argument o branjenju demokracije in človekovih pravic utemeljevale na dveh dejstvih, in sicer:

1. enostransko lahko delujejo z namenom uveljavljanja demokracije v drugi državi;

²⁹ Ameriška vojska je izvedla invazijo na to Srednje-ameriško državo z več kot 25.000 vojaki, pri čemer je bilo ubitih več tisoč Panamcev, ZDA pa so prvič v zgodovini uporabile tudi do takrat nekatera nepreizkušena orožja, kot je npr. nevidni lovec F-117A.

2. na podlagi soglasja, ki naj bi ga dobile od demokratično izvoljenega predsednika Endare, kljub dejstvu da so bile volitve razveljavljene in da je zaprisegel v ameriškem oporišču eno samo uro pred vojaško intervencijo. Ob tem pa velja poudariti, da niti deklaracija o nedopustnosti intervencije v notranje zadeve držav in o zaščiti njihove neodvisnosti in suverenosti, niti deklaracija o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju med državami, niti 51. člen UL ne omenjajo pravice do intervencije z namenom ohranjanja ali ponovne vzpostave demokracije³⁰. Dejansko lahko ugotovimo, da noben mednarodni pravni dokument ne določa, kakšna mora biti politična, gospodarska ali družbena ureditev držav, da postanejo članice OZN – o tem odločajo države same, kar je potrdilo tudi mednarodno sodišče v primeru Nikaragve, ki je odločilo, da politična ureditev in podpora opoziciji drugi državi ne more opravičiti intervencije v to državo. O trhlosti argumenta ZDA po branjenju demokracije govori tudi to, da je na prvih uspešno izvedenih demokratičnih volitvah leta 1994 zmagal Ernesto Balladares iz Revolucionarne demokratične stranke, ki je bila nekdanja Noriegova stranka.

c) Boj proti nedovoljeni trgovini z narkotiki

Eden od razlogov za vojaško intervencijo naj bi bil po besedah ameriške administracije tudi preprečitev nedovoljene trgovine z mamili in sojenje generalu Noriegi, ki je bil že leta 1988 na sodišču v ZDA obtožen nedovoljenega trgovanja z mamili in ki naj bi bil največji posrednik v kolumbijski trgovini z mamili. Pri tem Hilaire izpostavlja, da je trgovanje z mamili resničen problem, a je kot tak del notranjega prava in ukrepov države, ne pa mednarodnih v obliki vojaških intervencij v suvereni državi. To bil namreč lahko predstavljalo precedens, ki bi se ga lahko začelo zlorabljati. Obenem pa ZDA kasneje ni motila vpletenost predsednika Endare, pomagale so mu na oblast, v trgovino z mamili.

d) Zaščita integritete določil pogodbe Torrijos-Carter

ZDA so kot opravičilo za intervencijo v Panami navajale določila omenjene pogodbe, po kateri naj bi imele pravico zagotoviti obrambo nevtralnosti Panamskega prekopa, ki naj bi bila ogrožena. Vendar pa so ZDA tiste, ki se niso držale določil pogodbe, saj so zavračale določilo, ki pravi, da naj bi od 1. 1. 1990 posebno komisijo za prekop vodil panamski državljani. Izvolila bi ga naj panamska vlada. Ameriška administracija pa je že vnaprej napovedala, da ne bo spoštovala izbranega kandidata, saj ga bo nastavila Noriegova vlada. Ob tem velja poudariti, da promet preko Panamskega prekopa ni bil nikoli dejansko ogrožen, saj je general Noriega skrbno spoštoval določila pogodbe ravno zato, da bi eliminiral možnost ameriškega posredovanja.

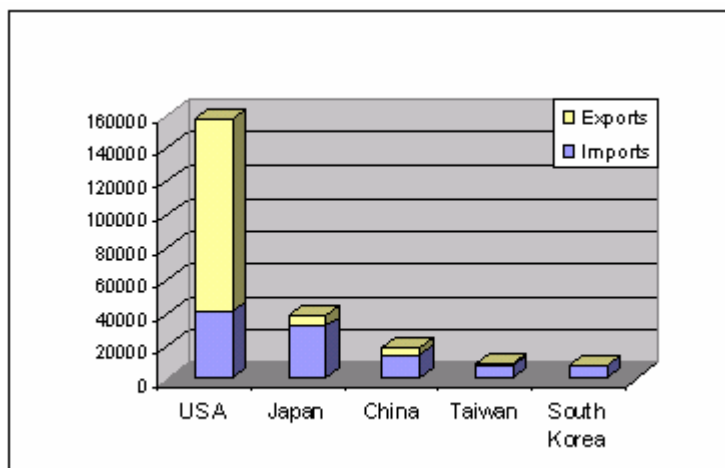
Mednarodni pravni strokovnjaki so zavrnili vse argumente takratne ameriške administracije kot nesprejemljive in trhle. Intervencijo je obžalovala (obsodila) tudi generalna skupščina OZN, ki je opozorila na evidentno kršitev mednarodnega prava in zahtevala takojšnje prenehanje intervencije ter spoštovanje sklenjenih pogodb ter obenem pozvala države, naj branijo in spoštujejo ozemeljsko suverenost in neodvisnost Paname. Zaključimo lahko, da so se ZDA zavedale nelegitimnosti svojega dejanja, ter da so bili vzroki intervencije drugje in jih spet lahko iščemo v ekonomsko-vojaških motivih.

³⁰ Pri tem se kaže tudi dvoličnost ameriške politike, ki ponekod intervenira s ciljem ohranjanja demokracije, drugod v Latinski Ameriki pa je celo pomagala nedemokratičnim režimom strmoljaviti demokratično izvoljene (glej M. Hilaire, 1997, str.119-120).

Ko se sprašujemo o ekonomsko-vojaških motivih intervencije v Panami, nikakor ne moremo mimo pomembnosti Panamskega prekopa v svetovnem merilu in predvsem pomembnosti za ameriško gospodarstvo. Tako npr. velja, da:

- 10 odstotkov celotnega ameriškega izvoza potuje skozi Panamski prekop, od tega celo 30 odstotkov vsega žita, ki ga ZDA izvozijo;
- dnevno Panamski prekop prečka okoli 500.000 sodčkov nafte;
- 200.000 delovnih mest na JV obali ZDA je neposredno povezanih in odvisnih od Panamskega prekopa, preko panamskega prekopa poteka namreč celotni vzhodno-ameriški izvoz v Azijo;
- letno preko Panamskega prekopa prepluje 14.000 ladij, preko česar se ustvarjajo prihodki v višini okoli 1,2 mrd USD;
- Panamski prekop skrajša morsko pot med New Yorkom in San Franciscom za okoli 14.000 kilometrov, s tem se tudi bistveno znižajo transportni stroški.

Slika 11: Obseg blaga, ki prečka Panamski prekop vsako leto po posamezni državi v (000 tonah)

Vir: Wikipedia, 2006

Različni avtorji v svojih raziskovanjih opredeljujejo drugačne vzroke vojaške intervencije ZDA v Panami in navajajo po njegovem mnenju prava ozadja tega mednarodno pravno spornega vojaškega posredovanja, ki jih da nekako združiti v štirih točkah (M. Lesar, 2002, Wikipedia, 2006)

- kaznovati generala Noriega zaradi njegovega odločnega nestrinjanja z ameriškimi zahtevami, da naj jim pomaga pri strmoglavljenju takratne vlade v Nikaragvi³¹;
- oblikovati Panamsko vlado, ki ji bo možno popolnoma zaupati in ki bo podrejena interesom ZDA v Srednji Ameriki;
- oblikovati vlado, ki bo pripravljena z ZDA skleniti aneks, na podlagi katerega bi se preložil datum prenosa suverenosti nad Panamskim prekopom iz ZDA na Panamo;

³¹ Ob tem velja poudariti, da je bil general Noriega vse do začetka spopadov na plačilni listi ameriške obveščevalne službe CIA.

- zavarovati ameriško "južno komando" t.i. SOUTHCOM³² in njegovo vojaško infrastrukturo, ki je odgovorna za vse vojaške operacije Srednje in Južne Amerike in ima svoj sedež v Panami. Panama v vojaškem smislu predstavlja eno najpomembnejših strateških točk v Srednji Ameriki.

5. EKONOMSKE POSLEDICE VOJN

("War would end if the dead could return, by Stanley Baldwin")

V tem poglavju se bomo posvetili predvsem analizi ekonomskih posledic vojne, ki so lahko gospodarsko zelo velike in predstavljajo pomemben narodno-gospodarski pritisk. Analiza ekonomskih posledic vojne je poleg analiziranja njenih koristi ključna pri determiniranju cost-benefit analize vojnih razmer. Pri tem moramo izpostaviti, da se bomo pri navedenem analiziranju vojne osredotočili le na neposredno udeležene strani in ne tudi na subjekte, ki zgolj oskrbujejo vpletene strani, saj se pri njih več ali manj srečujemo zgolj s koristmi ter se jih označuje kot vojne zaslužkarje.

Zgodovina je pokazala, da ne obstaja »poceni« vojna. Kot prvo se namreč ob vojni srečujemo s človeškimi žrtvami, ki so kot take neprecenljive vrednosti, poleg tega pa vojna pušča tudi nepopravljive fizične in psihološke posledice preživelih. Ugotovimo, da so osebni stroški vojne nemerljivi, medtem ko se da ekonomske stroške vojn na družbo z ustreznimi modeli in približki zadovoljivo oceniti.

Povojna obnova je posebno ekonomsko breme, ker finance, uvožene dobrine in uporabljena delovna sila v povojni obnovi, zgolj popravljajo izgube, ki jih je država utrpela, namesto da bi se ustvarjala dodana vrednost na razpoložljivi kapital. Obnova velikokrat zahteva porabo sicer redkih resursov, ki bi jih bilo možno uporabiti za izboljšanje ekonomske aktivnosti.

Stroški vojne se kažejo tudi preko dobrin in storitev, ki jih je potrebno porabiti za izdelavo orožja in zagotavljanja podpore vojakom. Poraba dobrin kot so npr. železo, nafta, oblačila, hrana, zmanjšujejo njihovo razpoložljivost civilnemu prebivalstvu, kar pomeni, da njihova cena raste, s tem pa pada tudi življenjski standard prebivalstva. Tako npr. železa, ki se porabi za izdelavo tankov, ni moč porabiti za izdelavo mostov, cementa, ki se porablja za gradnjo oporišč, pa ni moč uporabiti za gradnjo hiš. To torej predstavlja t.i. oportunitetne stroške vojne.

Dejansko lahko rečemo, da stroški vojne zajemajo:

- doživljenjske zaslužke svojcem oseb padlih v vojni,
- stroške permanentno invalidnih oseb,
- stroške obnove fizičnega kapitala,
- stroške preskrbe oboroženih sil z orožjem in podpornimi dobrinami,
- oportunitetne stroške vojne.

³² SOUTHCOM = United States Souther Command, gre torej za ameriško južno poveljstvo.

Tabela 6: Neposredni stroški nekaterih največjih vojn 20. stoletja

konflikt	neposredni vojni stroški (v mrd \$)	% BDP
prva svetovna vojna	190,6	24
druga svetovna vojna	2896,3	130
Vojna v Koreji	335,9	15
Vietnamska vojna	494,3	12
Zalivska vojna	76,1	1

Vir: United States Civil War Center (Statistical Summary of Major Wars), 2006

Študije, ki so se v zadnjem času posvečale analiziranju posledic vojn na dohodek in gospodarsko rast, temeljijo več ali manj na treh temeljnih spremenljivkah (povzeto po Humphreys, 2003, str. 9):

- **fizični kapital** – vojne velikokrat povzročijo uničevanje fizičnega kapitala, ki zajema mostove, zgradbe in drugo infrastrukturo. S tem pa se posledično znižujejo tudi življenjski standardi. Tako so ZDA v času zalivske vojne leta 1991 tretjino svojih vodenih raket usmerile v električno infrastrukturo Iraka, podobna situacija pa se je zgodila tudi leta 1999 v Jugoslaviji. Cilj uničevanja fizičnega kapitala je otežiti življenje ljudi in s tem ustvariti notranja nesoglasja in pritiske, ki bi posledično vodili v vdajo. S tem se torej uničuje eden izmed temeljnih produkcijskih faktorjev (kapital), ki se je ustvarjal skozi pretekle ekonomske procese. Na drugi strani pa vojne razmere povzročijo tudi zmanjšano stopnjo investicijske dejavnosti zaradi višjih obrestnih mer, ki so posledica negotovosti in "crowding-out"³³ učinka obsežnega državnega trošenja.
- **Prebivalstvo** – v času vojnih razmer se število prebivalstva zmanjšuje v največji meri kot posledica posrednih dejavnikov, ki se kažejo kot pomanjkanje hrane, oblačil in ustrezne medicinske oskrbe. Zmanjševanje števila prebivalstva vpliva na trg delovne sile in s tem tudi na agregatne dohodke prebivalstva. Trg delovne sile se spreminja tudi kot posledica dejstva, da ponavadi najbolj izobražen kader emigrira iz držav prizadetih z vojno in se zateče drugam. Začetnik na področju ocenjevanja vojnih stroškov, ki se odražajo preko prebivalstva, je bil francoski ekonomist Jean-Baptiste Say³⁴, ki je izpostavil, da je potrebno pri ocenjevanju vojne škode poleg neposrednih stroškov oceniti še vse tiste prihodke, ki bi jih žrtve vojn lahko ustvarile v svojem življenju, če se ne bi udeležile vojne.
- **Druge spremenljivke** – najbolj pomemben dejavnik, ki omejuje produkcijo in menjavo, je omejevanje svobode gibanja v vojnih razmerah. V vojnah je ljudem onemogočen normalen dostop na delovna mesta (kot posledica policijskih ur, minskih polj itd.), s čimer se zmanjša njihova produktivnost, poleg tega pa se ljudje srečujejo še z ropanjem in zaplenjevanjem njihovega premoženja, ki ima kot posledico zmanjšan obseg potovanj in zapiranje tržišča. Dejstvo je, da je trgovinska menjava zasnovana na svobodnem gibanju in medsebojnem zaupanju, kar pa vojne razmere zaradi zgoraj navedenih dejavnikov ne omogočajo.

³³ Crowding-out (ang) je učinek izpodrinjanja. O njem govorimo takrat, ko povečano državno trošenje povzroči porast agregatnega povpraševanja in s tem posledično tudi porast obrestnih mer, kar pa zrcalno zniža investicijsko dejavnost privatnega sektorja, saj denar na trgu postane "dražji".

³⁴ J.B. Say (1767-1832) je najbolj znan po svojem izreku, da si ponudba vedno ustvarja svoje povpraševanje.

5.1. FINANCIRANJE VOJNE³⁵

Povečane obrambne izdatke, ki nastanejo kot posledica vojnih razmer, lahko država kot subjekt financira na štiri temeljne načine: preko višjih davkov, zmanjševanjem državnih izdatkov na drugih področjih, z državnim zadolževanjem v privatnem sektorju (izdaja državnih obveznic) ali pa preko tiskanja denarja (povečevanja količine denarja v obtoku). Prvi dve metodi ponavadi nimata kratkoročnih učinkov na agregatno povpraševanje in s tem na rast BDP-a, saj rast povpraševanja na področju obrambnih izdatkov kompenzira znižanje povpraševanja na zasebnem področju. Drugi dve metodi pa povzročata povečanje agregatnega povpraševanja in kratkoročno ustvarjata pogoje za hitrejšo rast BDP-a, kar pa ponavadi po določenem času zbledi kot posledica negativnih vplivov, kot so inflacija, porast obrestnih mer in zmanjšanje zaupanja v gospodarstvo. Glede na kratkoročno učinkovitost zadnjih dveh metod jih bomo na kratko tudi predstavili:

- ***Državno zadolževanje***

Če so ekonomski resursi v gospodarstvu polno zaposleni, potem v trenutku povečanja povpraševanja s strani države to povzroči zmanjšanje povpraševanja nekje drugje v gospodarstvu. Povečanje državnega zadolževanja povzroči porast cen in obrestnih mer, s tem pa se zmanjša obseg investicijske dejavnosti privatnega sektorja. Ekonomisti ta pojav označujejo pod pojmom "crowding out privatnih investicij". Ker pa so privatne investicije esencialnega pomena za dolgoročno stabilnost gospodarstva, to povzroči zniževanje privatnega kapitala in s tem tudi upadanje bodočega družbenega proizvoda. V primeru, da pa država svoje obrambne izdatke financira preko zadolževanja v tujini, to v večini primerov povzroči apreciacijo domače valute, kar povzroči zmanjšanje izvozne učinkovitosti gospodarstva in s tem zopet dolgoročno gospodarsko nazadovanje.

- ***Povečanje količine denarja v obtoku***

S tem ko država (CB) tiska dodaten denar in ga plasira v obtok, pridobi (kratkoročno) sredstva za nakup potrebnih dobrin. Vendar je ob tem potrebno izpostaviti, da v primeru polne zaposlenosti država ne more povečati količino realnih resursov v gospodarstvu preko dodatne količine denarja, saj to povzroči inflacijo, ki na drugi strani zmanjša realno vrednost denarja. S tem pa se tudi zmanjša vrednost premoženja državljanov, ki varčujejo v denarju, saj njegova vrednost pada. Nekateri ekonomisti takšen ukrep države imenujejo "inflacijski davek". Ravno zaradi navedenih negativnih posledic se države relativno redko odločajo za takšne ukrepe, razen v primerih, ko na druge načine ne pridejo do nujno potrebnih sredstev. V teh primerih potem države kratkoročno preprečijo dvig cen s strogo cenovno politiko in nadzorom, kar jim omogoča kratkoročno pridobitev dodatnih finančnih resursov, vendar pa tudi ta ukrep ni dolgoročno primeren, saj državni nadzor nad cenami zavira delovanje tržnih sil, ob čemer trg postane neučinkovit. Takrat smo priče pojavu vzporednih "črnih trgov", kjer posamezniki trgujejo s posameznimi dobrinami po bistveno višjih cenah.

³⁵ Povzeto po M. Labonte: Financing Issues and Economic Effects of Past American Wars, 2001.

5.2. NEGATIVNE MAKROEKONOMSKE POSLEDICE VOJNIH RAZMER

Upoštevajoč dejstvo, da ne obstaja enoten pogled na to, kakšni so neposredni negativni efekti vojnih razmer na makroekonomsko stabilnost gospodarstva, lahko na podlagi razpoložljive literature zaključimo, da se le-ti nanašajo na (V. FitzGerald in F. Stewart, 2002, poglavje 1.):

- **bruto domači proizvod** – vplivu na ta makroekonomski indikator se v času vojnih razmer ne da ubežati. Številni avtorji pravijo, da neposredno v konfliktu udeležene države utrpijo v vojnih razmerah upad BDP-a, ali pa nižjo rast, kot bi bila ta sicer zabeležena. Kako močan pa bo vpliv vojnih razmer, je odvisno od izkoriščenosti kapacitet pred vojno in medsebojne povezanosti gospodarskih sektorjev v državi. Večja kot je njihova medsebojna korelacija, bolj negativen bo vpliv vojne na agregatni "output" in s tem na BDP.
- **Domače varčevanje** bo verjetno upadlo (v absolutnem znesku) zaradi padca dohodkov, medtem ko relativno gledano ni enoznačnega odgovora. Le-to lahko naraste kot posledica želje ljudi, da zadržijo obstoječo raven potrošnje oz. naraste kot posledica prisilnega varčevanja zaradi pomanjkanja dobrin na trgu.
- **Investicije** bodo v času vojnih razmer upadale, saj se zmanjšuje zaupanje tako domačih kot tudi tujih vlagateljev v gospodarstvo³⁶, poleg tega se zaradi višjih stroškov transporta in komunikacij zvišujejo transakcijski stroški, ki pomembno vplivajo na investicijske odločitve.
- **Inflacija**³⁷ bo verjetno narasla, saj se bo na eni strani povečalo deficitno financiranje vojaških operacij države, na drugi strani pa se bo zniževalo zaupanje ljudi v domačo valuto. Ob tem velja omeniti, da je v času vojnih razmer ravno cena hrane najboljša merilo cen drugih izdelkov. Ponudniki drugih dobrin cene svojih izdelkov oblikujejo na podlagi razmerja do cen hrane. Inflacija je nenazadnje posledica potrebe države, da pridobi sredstva za financiranje vojne, to pa najlažje stori s povečanjem količine denarja v obtoku, kar dviguje raven cen .

Ekonomske posledice vojnih razmer na gospodarstvo pa so v končni fazi posledica interakcije med določenih tipom vojne in tipom gospodarstva, katerega le-ta prizadene. Po mnenju F. Stewarta in V.FitzGeralda igrajo tu bistveno vlogo štirje faktorji:

- a) povprečna raven dohodka v gospodarstvu oz. delež ljudi, ki je blizu ali pod ravnijo revščine. V gospodarstvih, kjer imamo veliko ljudi blizu meje preživetja, lahko vojne razmere preko dodatnega krčenja človekovih pravic pripeljejo do katastrofalnih posledic za preživetje.
- b) Velikost kmetijskega sektorja igra pomembno vlogo, saj razvito kmetijstvo omogoča preživetje večjemu obsegu ljudi. V času vojnih razmer je vedno najbolj trpelo meščansko prebivalstvo, saj je bilo odvisno od trga, le-tega pa vojne razmere najprej prizadenejo.

³⁶ Domači investitorji bodo tudi vse težje prihajali do potrebnih finančnih sredstev na trgu, poleg tega pa se bodo državne investicije kot posledica znižanih državnih prihodkov znižale.

³⁷ Sun Tsu je nekoč v enem izmed svojih del zapisal: "Tam, kjer je vojska, so tudi visoke cene."

- c) Večja kot je uvozna odvisnost gospodarstva glede esencialnih dobrin, kot sta hrana, gorivo itd., večjo škodo povzročijo vojne razmere. Vojne zaradi politične nestabilnosti povzročijo motnje v uvozno izvoznem ciklusu gospodarstva.
- d) Fleksibilnost gospodarstva je četrti in morda najpomembnejši dejavnik, ki določa obseg ekonomskih posledic oboroženih konfliktov. Gospodarstva, ki so sposobna relativno enostavno premikati resurse iz panoge v panogo, nedvomno utrpijo manj škode, saj manj trpi njihova uvozna odvisnost in izvozna togost³⁸.

6. EKONOMSKE POSLEDICE NEKATERIH SODOBNIH VOJN³⁹

(You lose nothing through peace, You can lose everything through war. By Pius XII)

Po tem ko smo v preteklih poglavjih predstavili različne teoretične poglede na ekonomske vzroke in posledice vojn ter le –te predstavili na primerih nekaterih sodobnih vojn 20. stoletja, bomo v nadaljevanju preučili tudi glavne ekonomske posledice prvotno omenjenih konfliktov.

Izpostaviti moramo, da se za razliko od znanstvenih ekonomskih eksperimentov ne da kontrolirati, prav tako se jih ne da ponoviti. To je tudi razlog, zakaj v ekonomiji ni možno povsem izključiti efekte enega dejavnika na preučevan pojav v primerjavi z neštetimi ekonomskimi vplivi drugih dejavnikov. Zaradi tega je potrebno morebitne na prvi pogled opazne korelacije spremenljivk jemati z rezervo, saj so lahko posledica slučajnosti ali pa konjunkturalnih ciklusov, ki imajo spremenljivo naravo.

6.1. KOREJSKA VOJNA

Predsednik Truman se je v povezavi s financiranjem vojaških operacij v Koreji zanašal predvsem na obdavčenje in na zmanjšanje nevojaškega državnega trošenja v primerjavi z drugo svetovno vojno, ko so se vojaške operacije financirale pretežno iz naslova državnega zadolževanja in povečevanja količine denarja v obtoku. Resnica seveda je, da je bilo to izvedljivo zato, ker je šlo v primeru Koreje za vojno, ki je imela bistveno manjši obseg kot druga svetovna vojna⁴⁰, vendar pa je kljub vsemu presenetljivo dejstvo, kako nizek je bil v tem obdobju proračunski primanjkljaj in kako obvladljiva je bila inflacija⁴¹. Inflacija je ostala nizka, kljub temu da so obsežni državni izdatki spodbujali gospodarsko rast in se je ta držala na ravni preko 5 odstotkov letno. Deloma je k temu pripomogla tudi odločna državna kontrola nad cenami (predvsem javnih storitev) in kontrola nad rastjo plač v javnem sektorju.

³⁸ Nemško gospodarstvo v času druge svetovne vojne je bil tipični primer fleksibilnega gospodarstva.

³⁹ Večinoma povzeto po M. Labonte: *Financing Issues and Economic Effects of Past American Wars*, 2001.

⁴⁰ Delež BDP-a, namenjenega vojski, je v času korejske krize znašal okoli 14 odstotkov, v času druge svetovne vojne pa kar 38 odstotkov.

⁴¹ Tudi v primerjavi z vietnamsko vojno in obdobjem Regana, pa čeprav so bili – relativno gledano – izdatki za vojsko (kot delež BDP-a) v času korejske vojne dvakrat večji kot za obdobje vietnamske. Inflacija je sicer v letu 1951 poskočila za 6 odstotkov. Točka se je hitro vrnila na svojo staro raven.

Po izbruhu vojne na Korejskem polotoku je Trumanova administracija ponovno uvedla dohodninsko lestvico iz časa druge svetovne vojne, ki je bila bolj progresivna in s tem povečala proračunska sredstva iz naslova davkov za okoli 1,3 odstotka BDP-a.

Kot je razvidno iz spodnje tabele, je korejski konflikt povzročil podvojitev sredstev namenjenih obrambi ter v enem letu oklestil proračunski presežek iz 1,9 odstotka BDP-a za 2,5 odstotne točke na -0,4 odstotke BDP-a. Vpliv hitrega povečanja rasti BDP-a je bil izrazito kratkoročen, saj je v letu 1951 naglo poskočil za 9,2 odstotne točke (na 11,4 odstotkov), nato pa takoj naslednje leto zopet upadel za 7 odstotnih točk.

Tabela 7: Prikaz gibanja nekaterih ključnih makroekonomskih kazalcev v letih 1949-1955⁴²

leto	obrambni izdatki (% od BDP-a)	Davčni prihodki (% od BDP-a)	proračunski primanjkljaj (% od BDP)	realna rast BDP-a (%)	stopnja inflacije (%)	realna dobičonosnost korporacijskih obveznic
1949	4.8	14.5	0.2	2.4	3.4	4.6
1950	5,0	14.4	-1.1	2.2	-1.4	1.9
1951	7.3	16.1	1.9	11.4	5.3	-4.5
1952	13.2	19,0	-0.4	4.6	3.9	1.6
1953	14.1	18.6	-1.7	5,0	1.9	2.9
1954	13,0	18.4	-0.3	0,0	1.2	2.8
1955	10.8	16.6	-0.8	3.7	0.1	3.9

Vir: M. Labonte, 2001

V povezavi s tem lahko ugotovimo, da je Američane vojna v Koreji stala okoli 336 milijard dolarjev (preračunano v cene 2002) oz. 15 odstotkov BDP-a, ob tem pa ni bilo zaznati kakšnih bistvenih izboljšav na gospodarskem področju. Še vedno se je deloma čutila negotovost po drugi svetovni vojni, prav tako pa je bila tudi hladna vojna v polnem zamahu, kar je pri ljudeh in gospodarstvenikih sprožalo občutke dvomljivosti v ekonomijo. Največji dobičkar korejske vojne je bila Japonska, saj je v tem času veljala za največjega izvoznika vojaških materialov, prav njeno oskrbovanje ameriške in južnokorejske vojske z različnimi vojaškimi izdelki je predstavljalo kar 23 odstotkov vsega njenega izvoza. Tako je imela npr. Amerika v obdobju od 1950 do 1960 dwoodstotno povprečno rast BDP-a, Japonska pa kar 6,6 odstotno⁴³.

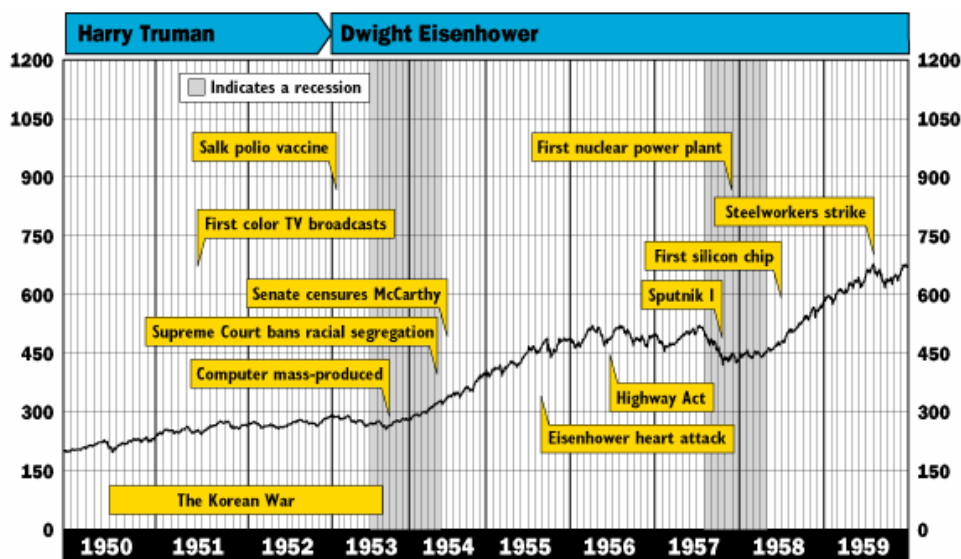
Nenazadnje pa je zanimiv tudi pogled na zgodovinsko gibanje borznega indeksa Dow Jones Industrial Average (DJIA)⁴⁴, ki razkriva gibanje cen delnic na newyorški borzi. Iz pričujočega grafa je razvidno, da korejska vojna ni imela bistveno pozitivnega vpliva na gibanje cen najpomembnejših delnic, še več, v tem času je bila rast indeksa relativno počasna in jo je iz monotonosti navzgor potegnil šele začetek množične produkcije računalnikov.

⁴² Realna donostnost korporacijskih obveznic se nanaša na Mody's BAA serijo.

⁴³ Japonska je bila v tistem času najhitreje rastoče svetovno gospodarstvo. Podatki so dostopni na Penn World Tables – glej http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt_index.php

⁴⁴ DJIA je borzni indeks 30 največjih javnih podjetij v ZDA, statistično pa se izračunava kot tehtano povprečje cen delnic, zaradi česar nekateri kritiki trdijo, da je nereprezentativen, saj imajo delnice višjega cenovnega razredna močnejši vpliv kot tiste iz nižjega.

Slika 12: Gibanje borznega indeksa Dow Jones Industrial Average v letih 1950-1960

Vir: Dow Jones Indexes, 2001

6.2. VIETNAMSKA VOJNA

Upoštevajoč dejstvo, da zaradi značilnosti vietnamskega konflikta ni mogoče natančno opredeliti časovnega termina vojne, bomo v obravnavani analizi upoštevali čas od leta 1964, ko se je število ameriških vojakov v Vietnamu povečalo na 20.000, do leta 1973, ko je predsednik Nixon razglasil konec oboroženih konfliktov na tem območju. Ob tem velja izpostaviti, da se je zaznavno povečevanje vojaških izdatkov začelo šele leta 1966, prav tako pa so se le-ti začeli opazno zmanjševati že po letu 1970. V primerjavi z ostalimi vojnami, kjer je bilo prestrukturiranje proračuna v korist vojaški infrastrukturi bistveno bolj opazno, le-to v primeru vietnamske vojne ni bilo tako očitno predvsem kot posledica že enormno visokih vojaških izdatkov, ki so se generirali nekje od začetka hladne vojne dalje.

Moramo poudariti, da vietnamska vojna ni bistveno vplivala na fiskalno politiko države 60. in 70. let, pač pa so bile spremembe na fiskalnem področju predvsem posledica domačih dogajanj, ki pa so nekako zbledele v luči vietnamskega konflikta. Za razliko od druge svetovne in korejske vojne so se nevojaški izdatki za čas vietnamskega obdobja povečevali, predvsem kot posledica t.i. "velikega socialnega programa"⁴⁵ v ZDA. Financiranje vietnamske vojne je potekalo v večji meri preko državnega zadolževanja in povišanja davkov v obdobju 1968-1970, kjer so se povišale dohodninske obremenitve, odpravile določene davčne olajšave in razširila populacija davčnih zavezancev. To je povzročilo porast davčnih prihodkov za okoli 2 odstotni točki, kar pa je v prihodnjem letu pustilo negativen vpliv na gospodarsko rast, saj se je zmanjšala investicijska dejavnost, s tem pa je rast BDP-a upadla za 3,5 odstotne točke. Sam konflikt je pustil opazen pečat tudi na nagli rasti inflacije v zadevnem obdobju, bil pa je posledica preveč optimističnih pričakovanj, saj je v tistem času veljalo prepričanje, da lahko gospodarstvo raste bistveno hitreje,

⁴⁵ Je bil skupek socialnih programov pod vodstvom predsednika Lydona Johnsona, ki so bili usmerjeni v odpravljanje revščine in rasne neenakosti. Program pa je zajemal tudi ukrepe za izboljšanje socialne slike na področju šolstva, zdravstva in kulture, predvsem preko intenzivnejše državne pomoči depriviligiranim skupinam.

kot je bilo dejansko sposobno. To je dvigovalo agregatno povpraševanje in povzročilo pritisk na rast cen. Predsednik Nixon je v tistem času zaradi nagle inflacije vzpostavil močne mehanizme nadzora nad cenami, ki so zajemale nadzor nad vsemi cenami, plačami in profiti javnih podjetij, pa tudi nad politiko večjih podjetij iz gospodarskega sektorja.

Tabela 8: Prikaz gibanja nekaterih ključnih makroekonomskih kazalcev v letih 1966-1975

leto	obrambni izdatki (% od BDP-a)	Davčni prihodki (% od BDP-a)	proračunski primanjkljaj (% od BDP)	realna rast BDP (v %)	stopnja inflacije (%)	realna dobičonosnost korporacijskih obveznic
1966	7,7	17,3	-0,5	7,3	2,2	2,8
1967	8,8	18,3	-1,1	4,5	3,2	3,1
1968	9,4	17,6	-2,9	3,0	3,6	2,7
1969	8,7	19,7	0,3	4,6	4,5	2,3
1970	8,1	19,0	-0,3	1,2	5,5	4,4
1971	7,3	17,3	-2,1	1,6	5,0	4,2
1972	6,7	17,5	-2,0	4,4	4,7	5,0
1973	5,9	17,6	-1,1	6,0	4,4	2,0
1974	5,5	18,3	-0,4	2,9	7,1	-1,5
1975	5,5	17,9	-3,4	-2,0	7,5	1,5

Vir: M. Labonte, 2001

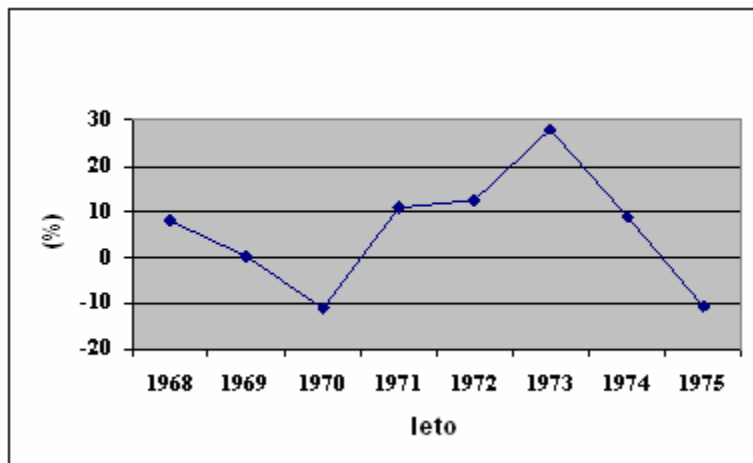
Čeprav so bili stroški vietnamske vojne drugi največji v vsej ameriški vojaški zgodovini in so znašali okoli 111 milijard USD (v 2001 USD), le-ta ni pustila bistvenega pečata na ameriško gospodarstvo. Gospodarska rast se je gibala v dolgoročnem povprečju⁴⁶, poleg tega podjetniški sektor v ZDA ni utrpel bistvene škode pa tudi ne bistvene koristi, kar prikazuje spodnji graf. Začetek vojne je sicer povzročil majhno gospodarsko paniko, saj je podjetniški sektor postal bolj negotov, kar je vidno predvsem v letih 1968-1970, nakar pa se je tudi podjetniški sektor stabiliziral, s čimer se je poslovanje najboljših podjetij izboljšalo. Še več, v letih 1971-1973 so se vsi najpomembnejši borzni indeksi dvignili v nebo, kar prikazuje indeks S&P 500 (merjen v prihodkovni rasti), ki je v navedenem obdobju zabeležil 20-odstotno rast. Poleg indeksa S&P 500 je tudi indeks Dow Jones Industrial Average v letu 1972 dosegel svoj desetletni vrh. Premike na delniških trgih je bilo mogoče zaznati na vseh najpomembnejših svetovnih trgih (Nemčija, ZDA, Japonska), odprto ostaja le vprašanje, ali so bili ti pozitivni premiki dejansko posledica vojnih razmer in rasti državnega trošenja, ali pa so bili posledica cikličnega gibanja gospodarstva, ki se je v navedem trenutku znašlo v fazi ekspanzije.

Nedvomno pa je imela Vietnamska vojna pomemben vpliv tako na južnokorejsko, kot tudi na tajvansko ekonomsko rast. Južna Koreja je npr. v 60-ih letih zaradi sodelovanja v vietnamski vojni od ZDA prejemale 50 mio USD letno. V zameno za sodelovanje v vietnamski vojni so ZDA Južni Koreji omogočile sodelovanje pri gradnji pristanišč in cest ter pri transportu orožja in vojaške opreme v južni Vietnam. Pomembnejša korejska podjetja, kot je Hyundai, ki so takrat spadala med srednje velika podjetja, so z različnimi pogodbami z ameriško vojsko dobila priložnost razširiti svojo velikost. V 70-ih letih je celoten obseg delovnih pogodb z ZDA znašal

⁴⁶ Glej stran 27.

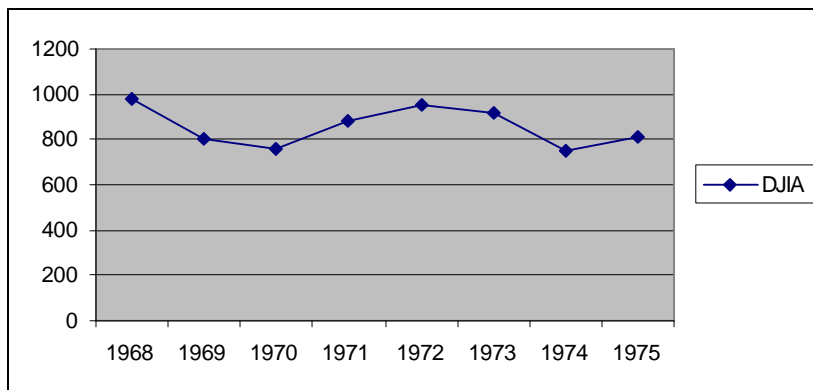
skoraj 20% izvoza iz Južne Koreje. Na ta način so podjetja in država pridobili močno tujo valuto, potrebno za nove investicije v industrijo.

Slika 13: Gibanje indeksa S&P 500 glede na rast prihodkov v letih 1968-1975

Vir: Yahoo Finance, 2006⁴⁷

Slika 14: Gibanje indeksa Dow Jones Industrial Average v letih 1968-1975

Vir: Yahoo Finance, 2006

6.3. REAGANOVA ADMINISTRACIJA TER PANAMSKA IN PRVA ZALIVSKA VOJNA

Vojaški izdatki v času Reaganove administracije, merjeni v odstotkih od BDP-a, so bili bistveno manjši kot v katerem koli predhodnem konfliktnem obdobju. V tem času se ameriško gospodarstvo ni posluževalo niti fiskalnih kaj šele monetarnih ukrepov za financiranje povečane vojaške aktivnosti. Dogodilo se je ravno nasprotno, saj sta se tako inflacija kot davčno breme znižala predvsem kot posledica vzrokov, ki niso povezani z obrambno politiko. Za tisti čas je v ekonomski politiki bil prisoten trend ponudbene ekonomike, katere cilj je bil pospešiti gospodarsko rast in znižati visoko inflacijo iz konca sedemdesetih let in ki je dosegala dvomestne vrednosti. Posledica ponudbeno naravnanih ekonomskih ukrepov, poleg povečanih izdatkov za vojaške namene in znižanja davčnega bremena, je bila rast proračunskega deficita (iz

⁴⁷ Gre za lastni prikaz grafa na osnovi historičnih podatkov iz finančne baze Yahoo Finance!

2,6 odstotka BDP-a leta 1981 na 6 odstotkov leta 1983) in najgloblja gospodarska recesija po veliki depresiji iz tridesetih let 20. stoletja. Proračunski deficit je bil v obdobju 1981-1983 največji po drugi svetovni vojni, kar je v skladu z ekonomsko logiko medsebojne korelacije proračunskih deficitov in obrestnih mer pripeljalo do najvišjih realnih obrestnih mer v zadnjih 30 letih. Na drugi strani pa so visoke obrestne mere privabljele tuj kapital, s čimer se je poglobljal tudi zunanji-trgovinski deficit.

Zaradi navedenih dejstev se je takratna administracija lotila ukrepov za zniževanje proračunskega deficita, ki so vključevali odpravo določenih davčnih izjem in olajšav, povišanje mejne davčne stopnje in zniževanje nevojaškega državnega trošenja. Da je bila situacija v tistem obdobju kritična, kaže že dejstvo, da se je obseg obresti, ki jih je bilo potrebno plačati na proračunski primanjkljaj, povečal iz 1,9 odstotka BDP-a v letu 1980 na 3,1 odstotka v letu 1985.

Tabela 9: Prikaz gibanja nekaterih ključnih makroekonomskih kazalcev v letih 1981-1992

leto	obrambni izdatki (% od BDP-a)	Davčni prihodki (% od BDP-a)	proračunski primanjkljaj (% od BDP)	realna rast BDP-a (%)	stopnja inflacije (%)	Realna dobičonost korporacijskih obveznic
1981	5,1	19,6	-2,6	2,2	9,7	5,7
1982	5,7	19,1	-4,0	-1,4	7,0	9,9
1983	6,1	17,5	-6,0	2,1	4,4	10,4
1984	5,9	17,4	-4,8	7,6	3,7	9,9
1985	6,1	17,7	-5,1	4,3	3,3	9,1
1986	6,2	17,5	-5,0	3,9	2,4	8,5
1987	6,1	18,4	-3,2	2,8	2,8	7,0
1988	5,8	18,1	-3,1	4,5	3,3	6,7
1989	5,6	18,3	-2,8	3,8	3,8	5,4
1990	5,2	18,0	-3,9	2,3	3,8	6,0
1991	4,6	17,8	-4,5	0,0	3,9	5,6
1992	4,8	17,5	-4,7	2,2	2,6	6,0

Vir: M. Labonte, 2001

Ko se sprašujemo o ekonomskih posledicah panamske vojne, vidimo, da ta vojna v makroekonomskem smislu ni imela vpliva na ameriško gospodarstvo, saj je bila po obsegu premajhna in časovno prekratka, da bi se bilo gospodarstvo sposobno nanjo odzvati. To nam potrjujejo tudi makroekonomski kazalci, ki so v obdobju 1987-1990 bolj ali manj konstantni in kažejo na njeno ekonomsko nepomembnost.

Po drugi strani pa je za operacijo Puščavski vihar (za čas prve zalivske vojne) značilno, da je bila to prva vojaška operacija po drugi svetovni vojni, ki ni zahtevala dodatnega povečanja finančnih sredstev namenjenih vojski. Razlog gre iskati v dejstvu, da je bila takrat hladna vojna med zahodom in vzhodom že končana, kar je povzročilo naglo zniževanje obrambnih proračunov v večini držav sveta. Zaradi tega ekonomske recesije v letih 1990-1991 ne moremo neposredno povezati z vojaškimi operacijami na Bližnjem vzhodu, pač pa je bolj povezana z napačno odmerjeno ekonomsko politiko v tistem času (katere cilj je bil zaustaviti rastočo inflacijo), s problemi v bančnem sektorju ter naglim porastom svetovnih cen nafte, ki so sledile iraški zasedbi Kuvajta. Zalivska vojna je posebna še iz enega vidika; pri njej se ni odrazilo tipično

povojno zatišje, ko gospodarstvo začne nazadovati, pač pa je v tem primeru koncu vojne sledila takojšnja ekspanzija gospodarstva. Proračunski deficit, ki se je v letih 1990-1991 povečal za 0,8-odstotne točke na 4,5 odstotka BDP-a, ni povezan z rastjo vojaških izdatkov, saj so se le-ti, kot rečeno, v obdobju začeli zmanjševati, pač pa je bolj povezan z zmanjšanjem davčnih prihodkov in porastjo nevojaškega državnega trošenja (v letih 1989-1991 je le-to poraslo za 2-odstotni točki). Na drugi strani pa so ZDA v tistem obdobju prejele tudi finančne prispevke preostalih arabskih in evropskih držav, ki so utrpele škodo zaradi rastočih cen nafte na svetovnem trgu, za kar so prejele 48 milijard USD; celotni stroški operacije pa so stali 61 milijard dolarjev (2002 USD). Ti prispevki so se v plačilni bilanci ZDA zabeležili kot enostranski transferji, s čimer se je zmanjšal deficit tekočega dela plačilne bilance, obenem pa zmanjšal tudi pritisk na depreciacijo USD⁴⁸.

Reševanja proračunskega deficita se je ameriška vlada lotila predvsem z varčevalnimi ukrepi, s katerimi je zmanjšala državno porabo ter z delnim dvigom davčnega bremena, obenem pa ji je na roko hodilo tudi znižanje obrestnih mer, zaradi česar so se znižali izdatki, povezani s servisiranjem državnega dolga.

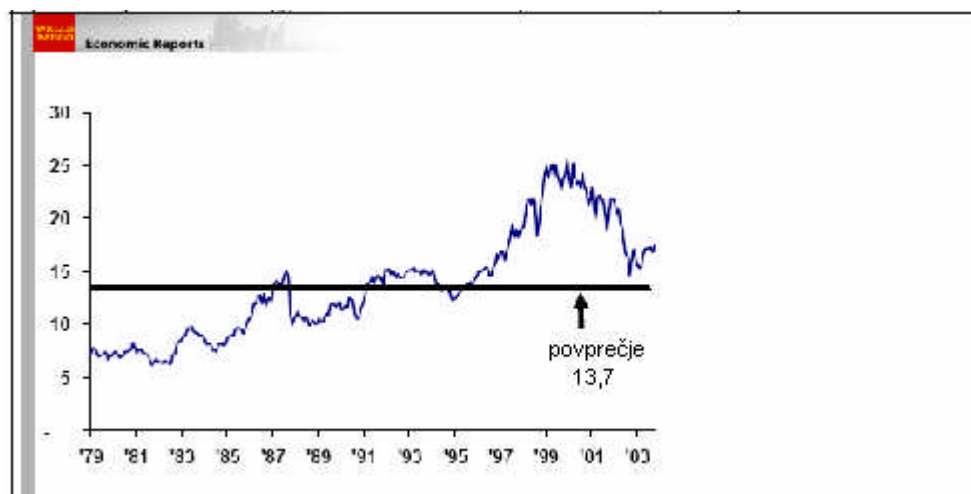
Borzni indeksi so v letih 1989-1991 beležili počasno rast, saj je bilo to obdobje recesije ameriškega gospodarstva, navedeni indeksi so bili tudi pod dvajsetletnim povprečjem, kar prikazuje spodnji graf. Začetek zalivske vojne je zaradi naftne krize in bojazni, ki bi jo le-ta lahko povzročila, pustil močan vpliv na industrijski sektor ZDA, kar se je odrazilo v nekajmesečnem "medvedjem trendu" na borzi in zaradi česar je večina najpomembnejši svetovnih delniških indeksov dosegla nekajletno najnižjo točko. Hitra zmaga Američanov v Iraku pa je zopet postavila stvari na svoje mesto, saj je cena nafte upadla, nervoza gospodarstvenikov pa zbledela.

Primer panamske in zalivske vojne torej kaže, da je možno vojaške operacije majhnega in srednjega obsega financirati z relativno majhnim vplivom na proračun in s tem povezanim ekonomskim stanjem v gospodarstvu. Medtem ko večje vojne zahtevajo dodatne finančne vire za financiranje vojaških izdatkov, pri čemer se mora država zatekati k štirim osnovnim virom financiranja, ki so, kot smo že omenili, davki, državno zadolževanje, povečevanje količine denarja v obtoku in prerazporeditev državnega trošenja.

Izmed vseh štirih metod velja med ekonomisti prepričanje, da je povečevanje količine denarja v obtoku najslabša metoda, saj pripelje do največjega padca gospodarske učinkovitosti kot posledica dejstva, da zmanjšuje uporabnost denarja, ki jo ta ima v tržnih ekonomijah, obenem pa tudi spodkopava učinkovitost denarne politike kot makroekonomskega stabilizacijskega orodja (Labonte, 2001, str. 14).

⁴⁸ Sploh če upoštevamo dejstvo, da je največji del teh prispevkov prišel s strani Savdske Arabije in Kuvajta, ki imata svoje valute vezane na USD.

Slika 15: Gibanje indeksa S&P 500 glede na dobičkonosnost kapitala v letih 1980-2003

Vir: Yahoo Finance, 2006

7. SKLEP

V diplomskem delu smo ugotovili, da se je svet z vojnimi razmerami srečeval že od prazgodovine dalje, vendar pa vojaški konflikti in vojaška industrija niso imeli nikoli tako pomembnega vpliva na gospodarstvo, kot ga imajo danes. Vojaška industrija je v ekonomskem pogledu začela pridobivati na pomenu v 20. stoletju, saj je nemalokrat predstavljala gonilo silo tehnološkega in ekonomskega razvoja v družbi. Družbeni vpliv vojaško industrijskega kompleksa se kaže predvsem z njegovimi tesnimi političnimi povezavami, saj v večjih državah sveta skorajda ne pride do politične odločitve, pri kateri vsaj v manjšem delu ne bi lobiral tudi vojaški sektor. Obstaja veliko držav, kjer vojaška industrija zaposluje velik delež prebivalstva ter prinaša lastnikom in njihovim "simpatizerjem" ogromne zaslužke, poleg tega pa je ključnega pomena pri zagotavljanju varnosti države in njenega politično-gospodarskega sistema.

V delu smo skušali na različnih primerih in podatkih prikazati ekonomske vzroke vojn in njihove ključne posledice. Pri ugotavljanju naštetih vzrokov smo postavili in zagovarjali stališče, da je ključni dejavnik večine vojn ekonomski motiv, ki se kaže v pridobivanju redkih resursov, širjenju vpliva in kontroliranju produkcijskih faktorjev. Navedena dejstva je mogoče dandanes zaslediti na območjih od Bližnjega vzhoda, Osrednje Afrike pa vse do Južne Amerike. Ne glede na dejstvo, da določenih tez v diplomskem delu do sedaj še ni bilo mogoče empirično dokazati, zavzemamo stališče, da so vojne ekonomski konstrukt, namenjen pospeševanju globalnega gospodarstva, saj se nemalokrat uporabijo kot izhod iz gospodarskih kriz (depresij). Preko povečanega državnega trošenja (in s tem agregatnega povpraševanja) povzročijo pomik krivulje gospodarskih nihanj navzgor. Ko govorimo o ekonomskih vzrokih vojn, seveda nismo mogli zaobiti procesa globalizacije, ki s svojim intenzivnim kapitalističnim procesom spreminja družbena razmerja na planetu preko povečevanja socialne razslojenosti prebivalstva. Vse večje socialne razlike pa povzročajo številne upore, ki se kažejo kot državljske vojne, terorizem,

verski fanatizem itd. Iz navedenega lahko rečem, da sem skušal diplomsko delo predstaviti kot nekakšno korelacijo med gospodarstvom, vojnami in globalizacijo.

Ne glede na nekatere pozitivne učinke vojn, ki so bili omenjeni, naj bralec diplomsko delo razume kot kritiko obstoječega družbenega reda, ki potrebuje takšne družbene ekscese, kot so vojne, da bi si zagotovil stabilen gospodarski razvoj. Kritika pa je v končni fazi namenjena tudi dandanašnji še vedno "prazgodovinski" miselnosti človeka, ki se ne more znebiti sovraštva in želje po dominantnosti nad drugimi, kar spodbuja vojne in zagotavlja veter v jadra zahodni vojaški industriji.

Mogoče je za zaključek še najbolj primerna izjava ge. Eleanor Roosevelt, žene bivšega predsednika ZDA Franklina Roosevelta, ki je nekoč dejala:

"Sprijazniti se moramo z dejstvom, da bomo umrli vsi skupaj, ali pa se bomo naučili, kako živeti drug z drugim, če se odločimo za drugo pot, se moramo začeti pogovarjati!"

LITERATURA

1. Benit E.: Defense and Economic Growth in Developing Countries. Lexington: Lexington Books, 1973. str. 291
2. Curtis E.B.: Microeconomics. 4 th edition. Scarborough : Prentice Hall Canada, 1999. 684 str.
3. Deger S., Sen. S., The political economy of international security ,1989. 186 str.
4. Dornik B.: Vojna v Koreji 1950-1953. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2002. 100 str.
5. Grizold A.: Militarizacija in vojaško-industrijski kompleks. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1989. 302 str.
6. Grizold A., Ferfila B.: Varnostne politike velesil. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2000. 467 str.
7. Kagan D.: On the origins of War and the preservation of Peace. London: Pimlico, 1997. 606 str.
8. Kapstein E.B.: The political economy of national security: A global perspective. McGraw-Hill. 1992, 232 str.
9. Ključar U.: Učinki vojn na globalno gospodarstvo. Diplomsko delo. Celje: Ekonomsko poslovna fakulteta, 2004. 62 str.
10. Kopač E.: Učinek obrambnih izdatkov na gospodarsko rast. Ljubljana: Teorija in praksa, april 2006. str. 321-331.
11. Lesar M.: Izbrane vojaške intervencije Združenih držav Amerike v Latinski Ameriki in odziv organizacije Združenih narodov in organizacije ameriških držav nanje. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2002, str. 52-61.
12. Ostić B.: Vpliv terorizma na svetovno gospodarstvo. Diplomsko delo. Maribor: Ekonomsko poslovna fakulteta, 2004. 106 str.
13. Palley T.: The Economics of Globalisation: Problems and Policy Responses. Washington: Pontifical Academy of Social Sciences 2001. 425 str.
14. Sandler T., Hartley K.: Handbook of defense economics. Amsterdam: Elsevier, 1995. 606 str.
15. Schulzinger R.: A Time for War. New York: Oxford University Press, 1998. 397 str.
16. Stiglitz J.E.: Economics of the public sector, New York, London: W.W. Norton, 2000. 823 str.
17. Tullock G.: Družbena Dilema: Ekonomija vojne in revolucije, Ljubljana: Krtina, 1996, 184 str.

VIRI

1. Britannica: Defense Economics, 2005
[URL: <http://www.britannica.com/eb/article-9110190/defense-economics>]
2. CIA The World FactBook, 2005
[URL: <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>]
3. Clare J.D., 2006
[URL: <http://www.johndclare.net/EC5.htm>]
4. Dow Jones Indexes, 2006
[URL: <http://www.djindexes.com/mdsidx/index.cfm?event=showavgDecades&decade=1950>]
5. Stewart F, Fitzgerald V.: Assessing the Economic Costs of War, 2002
[URL: <http://www.oup.co.uk/pdf/0-19-924186-4.pdf>]
6. Global Economic Data (EconStats), 2006
[URL: <http://www.econstats.com/index.htm>]
7. Humphreys M.: Economic and Violent Conflict, Harvard University, 2003.
[URL: <http://www.preventconflict.org/portal/economics/Essay.pdf>]
8. IMF World Economic Outlook 2005.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/01/>]
9. Komazec L.: Javne dobrine – ekonomska vs etična kategorija, Ekonomska fakulteta, Subotica, 2005.
[URL: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0053pri.htm]
10. Kopač E.: Obrambni izdatki in gospodarski razvoj, Revija Slovenska vojska, november 2004.
[URL: http://www.mors.si/fileadmin/mors/pdf/revija_sv/2004/sv04_19.pdf]
11. Kopač E.: Modeli ekonomskih učinkov obrambnih izdatkov, Revija Slovenska vojska, april 2006.
[URL: http://www.mors.si/fileadmin/mors/pdf/revija_sv/2006/sv06_07.pdf]
12. Korean War 1950-1953, 2005.
[URL: http://www.johndclare.net/cold_war10.htm]
13. Labonte M.: Financing Issues and Economic effects of Past American Wars, 2001.
[URL: <http://www.iwar.org.uk/news-archive/crs/6271.pdf>]
14. Murshed S.M.: »On the economic origins of contemporary Civil Wars«, Hague 2001.
[URL: <http://www.un.org/esa/socdev/conflict/egm/cp-paper-murshed.PDF>]
15. Nikitin A.: Political and Economic Causes of War, Cambridge 2000.
[URL: <http://www.student-pugwash.org/uk/WG2.pdf>]
16. Nordhouse W.D.: The Economic Consequences of War with Iraq, 2002.
[URL: http://www.amacad.org/publications/monographs/War_with_Iraq.pdf]

17. Poročilo o človekovem razvoju, 2001.
[URL: <http://www.sigov.si/zmar/projekti/pcr/01/pdf/3hdr.pdf>]
18. SIPRI Yearbook 2005, Oxford University Press, 2005, str. 853.
19. Stewart F., FitzGerald V.: Assessing the Economic Costs of War, 2001.
[URL: <http://www.oup.co.uk/pdf/0-19-924186-4.pdf>]
20. United States Civil War Center (Statistical Summary of Major American Wars), 2006
[URL: <http://www.cwc.lsu.edu/other/stats/warcost.htm>]
21. US Military Spending, 2006.
[URL: <http://www.globalissues.org/Geopolitics/ArmsTrade/Spending.asp>]
22. US Wealth Inequality Report, 2001.
[http://www.faireconomy.org/research/wealth_charts.html]
23. Yahoo Finance, 2006
[URL: <http://finance.yahoo.com>]
24. Wikipedia: Vietnam War, 2006.
[URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Vietnam_war]
25. World Development Report 2005.
[URL: <http://web.worldbank.org>]